

НОРМУРОД НОРҚОБИЛОВ

ЗАНГОРИ КЎЛ

Нормурод Норқобилов

ЗАНГОРИ

ҚЎЛ

Ҳикоялар

Тошкент
«ЮЛДУЗЧА»
1987

Ўз2
Н 79

Тақризчи Р. Баракоев

Норқобилов, Нормурод.

Зангори кўл: Ҳикоялар: (Ўрта ёшдаги мактаб болалари учун).— Т.: «Юлдузча» нашриёти, 1987.— 80 б.

Еш ёзувчи Н. Норқобиловнинг ҳикояларида қахрамонлар ҳаётга орзу кўзлари билан қарайдилар. Тўпламга кирган «Рўмолча», «Қуёши ботмайдиган юрт», «Товатош», «Зангори кўл» каби ҳикояларда ўқувчи, инсон ўз орзуларининг ташвишию қувончлари билан нақадар мумтоз эканлигини яна бир қарра кашф этади.

Нарқобилов, Нормурод. Голубое озеро: Рассказы.

48803010000—6
Н _____ 35—87
М 360 (04)—87

Ўз2

© «Юлдузча» нашриёти, 1987 й.

КАПАЛАК

Отаси уни шаҳарга олиб кетиш учун келган куни ошхона томида биринчи қизғалдоқ очилган эди. Қип-қизил...

Болакай улоқчадай ўйноқлаб кўчага отилди, жўраларига мақтанди... Қўрадаги жажжи қўзичоқлар ҳам унинг сафаридан «бехабар» қолмади. Кейин томга чиқиб, қизғалдоққа қувончини айтди:

— Мен шаҳарга кетаяпман!..

Офтоб чарақлаб тургани учун супага жой қилинган эди. Тўрт қават атлас кўрпача устида беўхшов чордона қурганча болакайнинг хатти-ҳаракатларини анчайин кузатиб ўтирган Ҳайдарали унинг бу гапидан кулиб юборди. Махсум бобо жиддий эътироз билдирди:

— Боладан кулмайдилар, ўғлим. Кўнгли ўксийди.

Бу пайтда болакай қизғалдоқ теварагидаги майин майсаларни ҳар ён тараб, қизғалдоқни қуршовдан халос этмоқда эди.

— Ўғлинг жуда аломат-да! — деди чол неварасига меҳри товланиб. — Шамол турганда ғумайлар қўшиқ айтармиш, откулоқлар чапак чалармиш... Боласи тушмагур хўп гапларни топади-да!

— Бунақа бекорчи нарсаларга алахсигандан кўра, ҳарф ўрганса яхши бўларди? — дея тўнғиллади Ҳайдарали.

— Нулевойга бермоқчи эдим, онанг қўймади-да, ўғлим, — деди хижолат чекиб Махсум бобо.

— Энди бунингиз бизни анча қийнайди. Ҳозирги болалар мактабга боргунча алифбени шариллатиб ўқийдиган бўлиши керак. Бу эса қизғалдоқ билан гаплашиб, ғумайлар қўшиқ айтади, деб юрибди. Жуда эркалатиб юборгансиз-да, — деди Ҳайдарали.

— Гап эркалатишда эмас, бу ўзи бошқача... — дея эътироз билдирди бобо. — Ана, акангни болалари, осмондан қизил қор ёғсаям ажабланишмайди, гўё шундай бўлиши лозимдек. Ўғлинг эса, ҳар нарсадан ҳайратланади, ҳар нарсадан ўзгача бир маъно топади. Сен ҳам болалигингда бунақа эмасдинг, амманг раҳматли меҳмонга келганида, ёнида ётган бўлиб, сочбоғидаги

хамма тангаларни кесиб олгансан... Тагин куласан-а!

Болакай шаҳарда туғилган. Ота студент, она студент — ёшига тўлмай қишлоққа ташлаб кетишган эди. Уқишлари битгач, шаҳарда туриб қолишди. Ҳар гал қишлоққа келишганида, болакайни ўзлари билан шаҳарга олиб кетишмоқчи бўлишарди-ю, бироқ Махсум бобо: «Ҳеч бўлмаса, мактаб ёшига етсин», дея изн бермай келарди.

Бу кеч болакай тонгни сабрсизлик билан кутди. Тушида онасини, укаларини ва турли машиналарга тўла равон шаҳар кўчаларини кўрди...

...Ҳаводан офтобда қизийтган кўкат ҳиди анқийди. Яшил бедазор адоғида темир йўл станциясининг бинолари оқариб кўринади. Ҳозиргина станциядан қўзғалган юк эшелони ингичка, қорамтир тасма сингари уфққа сингиб боради. Тахминан яна бирор соатлардан сўнг Тошкент поезди ўтади.

Бедазор оралаган ёлғизоёқ сўқмоқдан ошиқмай боришаётган ота-бола ўша поездни қора тортишган.

Отасининг кетидан пилдираб бораётган болакай қопқора кўзларини теваракка югуртириб қизғалдоқ қидиради. Аксига олиб, яқин ўртада қизғалдоқ кўринмайди, борлари ҳам узоқда.

Бирдан болакайнинг кўзлари шодликдан чарақлаб кетди, шундай сўқмоқнинг ёқасида бир жуфт қизғалдоқ чўғдай ёниб турар эди. Қизғалдоқларни авайлаб узиб олаётганида, уларнинг биридан визиллаб ари ҳавога кўтарилди. Шундагина болакай ҳар ёнда арилар гувуллаб учаётгани, майсалар орасида турли ҳашоратлар, сўқмоқда чумоли карвони ғимирлаб юрганани пайқади. Юраги энтқиди...

У кўм-кўк майсалар устида мукка тушиб, ғимирлаб юрган қурт-қумурсқаларни, айниқса, чумолиларни соатлаб кузатишни ёқтирарди. Девор тагларини чўқилаб, захда ётган бирор қирқоёқни топар ва уни чўпга илаштириб чумолилар карвонига ташларди. Чумолилар иланг-биланг қилаётган қирқоёқ атрофида бирпас эсанкираб туришарди-да, сўнг бирдан унга ёпишиб кетишарди, жангда ҳар доим чумолиларнинг қўли баланд келар эди.

Болакай қирқоёқни жинидан ёмон кўрар эди. Қайсидир йили шофёр амакисининг қулоғига қирқоёқ кириб қолиб, у роса азоб тортган эди-да. Шундан бери болакай қирқоёқни кўрди дегунча чумолиларга талатарди. Ўзи тепасида, худди бобоси тўйда кураш тушаётган пол-

вонларга далда бергандек, «Ҳа, бўш келма!» деб турарди. Кечкурун амакисига ҳисобот беради: «Амаки, мен бугун яна битта қирқоёқ ўлдирдим. Энди машинапизга миндирасиз-а?» Амакиси қуюқ ваъда беради-ю, доим ваъдасини унутади. Болакай бобосига шикоят қилади. Бобоси: «Ҳа, уними, келсин ҳали, бир қулоғидан чўзиб қўймасам!..» дея пўписа қилган бўлади. Кейин эргаштириб, сой бўйидаги томорқага олиб тушади. Томорқада бобосининг асалариси бор. Бобоси бошига тўр қалпоқ кийиб олиб, қутилар орасида узоқ ивирсийди. Болакай эса, виз-виз учиб ўтаётган арилар тегмаётганидан ўзида йўқ қувонади: «Ари тилини биламан-да, шунинг учун мени чақмайди!» Ари тилини бобоси ўргатган. Бир куни у бобосидан: «Бобо, арилар нима деб гўнғиллаяпти?», деб сўраганида, бобоси соддагина қилиб: «Ишлаш керак, ишлаш керак, деяпти», деб жавоб берганди.

Ҳозир ҳам у ён-бу ён, учиб майсалар орасида ғойиб бўлган арини кузатиб турди-да, отасига ари тилини билишини айтиб, мақтангиси келди.

— Ота, биласизми, ари нима деб гўнғиллаяпти?

Қўлида оғир портфель, эғнидаги қора чарм курткаси офтобда исиб, баданини қиздираётганидан лоҳас тортиб бораётган Ҳайдарали ортига ўгирилди. Арчилган тухумдай, оппоқ юзида норозилик ифодаси пайдо бўлди.

— Уф-ф, эғнингни кир қилмасанг-чи! — деди тўнғиллаб.

Болакайнинг кўнгли чўкди. Устидаги охори қетмаган кийимларига тумшайиб қараб қўйди. Бундай пўрим кийимларга кўникмагани учун, ўзини хийла ноқулай ҳис қилмоқда эди.

— Қизғалдоқни нима қиласан? — деб сўради Ҳайдарали, унинг қўлидаги чечакларга энди эътибор бериб.

— Онамга обораман!

— Ташла! Боргач, ўзим сенга бозордан бир даста лола обораман.

— И-е, лолани ҳам сотишадими? — деди болакай таажжубланиб.

— Сотишади.

Болакай ҳайратланди. Худди момоси қирдан тушган кончи амакиларга товуқ сотгандай, лолани ҳам сотишларини тасаввурига сиғдиролмади. Ишонмади.

Кўзи ғумай баргида ўрмалаб бораётган хонқизига тушиб, яна алаҳсиди. Уни авайлаб қўлига олди-да, бармоғига ўтқазиб қўйиб, шодон овозда қичқира бошлади:

— Уч! Уч! Бойнинг қизини олиб бераман! Уч! Уч!
Бойнинг қизини олиб бераман!

Хонқизи унинг бармоқлари учигача кўтарилиб бориб, пича тарадудланиб турди. Сўнгра қора холли қизғиш қанотларини визиллатиб учиб кетди. Болакай унинг ортидан завқланиб қараб қоларкан, қувончи ичига сиғмай, ирғишлаб юборди. Кейин бирдан анча нарига бориб қолган отасининг хўмрайиб қараб турганини пайқади. Қимтиниб отасига яқинлашди.

— Мен сенга алахсимамай юр, дедим-ку!

У жажжи туфличалари учига термулиб, ер чизиб тураверди.

— Бу, жа қулоғига гап кирмайдиган бўп кетибсан-ку!

Улар яна йўлда давом этишди. Болакай бирпас тинч борди. Атроф жуда жозибали эди: кучсиз эпкинда тебранаётган майсалар, виз-виз учаётган арилар, сўқмоқни кесиб ўтган чумоли карвони, шишадек тиниқ осмонда муаллақ туриб қолган тўрғай, хув узоқдаги ясси тепалик бағридаги алвон қизғалдоқлар яна унинг диққатини тортди. Буларнинг ҳаммаси унинг учун жуда қизиқ эди.

— Ота, тўрғай осмонда нега бунақа қилиб туради-а?— дея сўради гинасини унутган болакай қўлларини қанот қилиб.

Ҳайдарали тепага қаради. Елка қисди. Тўрғайнинг нега бу ҳолатда туришини у ҳеч ўйлаб кўрмаган эди.

Болакай иккинчи саволни берди:

— Нега чумчуқ унақа турмайди?

— Билмадим.

— Тошкентда ҳам чумчуқ борми?

— Бор.

— Мусича билан тўрғай-чи?

— Бор,— у шундай деди-ю ўз-ўзидан ҳайратланди. Чунки шаҳарда шунча йил яшаб ҳар иккала қушнинг бор-йўқлигини тузукроқ билмас экан. Дарвоқе, бир гал очиқ дераза тоқчасига қўниб турган мусичани кўргандай бўлувди, лекин тўрғайни-чи?.. Кўрмаган экан. Баттар ажабланди: «Тавба, домда турганингдан кейин, шу экан-да!..»

— Қушларни рогаткада отишадими, ота?

— Уф-ф, буинча бижилдоқ бўлмасанг!— Ҳайдаралининг жаҳли чиқди.

Болакайнинг яна юраги сиқилди, полапондай хурпайиб олди. У шу тахлит хийла фурсат жим борди.

Кўп ўтмай, капалакка алаҳсиди: капалак гулхайри япроғига қўниб, оппоқ қанотларини митти елпиғичдай силкиб турар эди. Капалакни кўргач, у оёқ учиди юриб, унга яқинлашди. Капалак учиб бориб, гумай баргига қўнди. Болакайнинг баттар ҳавоси қўзиб, ўт-ўланлар оралаганча, унинг ортидан эргашди. Капалак яна учди, гоҳ пастлаб, гоҳ юқорилаб, ўн-ўн беш одим нарида яна қўнди. У тагин яқин борди.

— Нусрат!

Болакай бирдан чўчиб, отасининг ёнига югуриб бормоқчи бўлди, бироқ шундоқ яқинида дириллаб, ял-ял товланиб турган капалакни ташлаб кетишга кўзи қиймади. Бошидан соябони узун яшил шапкасини олди, Тап!.. Капалак қўлга тушди.

— Нусрат!

Болакай жонсарак типирчилаётган капалакнинг қанотларидан тутиб, у ён-бу ён айлантириб томоша қила бошлади. «Вуй, чиройлилигини!— деб ўйлади, сўнг ҳаяжонланиб.— Қўрқма, ҳозир қўйиб юбораман!»

— Нусрат!

У капалакни авайлаб тутганча, отаси томон югурди:

— Ота қаранг, бирам чиройли!

Ҳайдарали унинг ўтдан кўкарган шимига, оқиш кўйлагига разм солди. Сўнгра қўлидаги капалакка қаради. Жони халқумига келиб, тишлари орасидан сўкинди:

— Нима бало, йилинг чўчқами, аҳмоқ!— у болакайнинг қўлидаги капалакка чанг солди, кафтида гижимлаб ерга ташлади. Бу ҳам етмагандек, оёғи билан эзиб, тупроққа қориштирди.

Болакайнинг ранги оппоқ оқариб, кўзлари катта-катта очилиб кетди. Беихтиёр икки одим ортга чекинди. Баданидан қирқоёқ ўрмалаб ўтгандай қаттиқ сесканди, кўзларига ёш қалқди, пуштиранг лаблари титраб, бир нима демоққа чоғланди-ю, бирдан кескин бурилиб, ҳув узоқда, кўм-кўк дарахтлар оғушида кўриниб турган қишлоқ сари елдай югуриб кетди.

— Нусрат! Нусрат!..

Ҳайдарали унинг ортидан югурди, биринчи қадамдаёқ болакай тушириб қолдирган икки дона қизғалдоқни босиб, эзиб юборди.

— Нусрат! Қайт орқангга! Нусрат!..

Болакай тобора узоқлашиб борар, у шу тобда боягина яшил майсалар узра чарх урган капалакка жуда-жуда ўхшаб кетар эди...

ҚУЕШИ БОТМАЙДИГАН ЮРТ

Тиниқ саратон осмонининг тоққа туташ этақларини алангалатиб турган қирмизи шафақ сўниб, тоғ ўрқачлари узра қуёш мўраллади. Анвар, елкасида этюдник, қўлтиғида мойбўёқ учун махсус ишланган бир жуфт картон, кўзларини қисганча, бу манзарага маъюс термилиб қолган, чеҳрасида алам ва ўкинч ифодаси қотган. Шу тобда у ўзини ҳамда дўсти Мирвали ва унинг серзавқ-сершовқин жўраларини ич-ичидан янмоқда эди.

Анвар қишлоқ ҳаёти билан яқиндан танишиш мақсадида ўтган куни Мирвалини қора тортиб келган эди. У келган оқшом Мирвали кўнгил етар жўраларини уйига чорлаб, унинг шарафига тўкин-сочин зиёфат берди... Анвар кеча елкасига этюдник осиб дала-дашт айланди, унинг таъбири билан айтганда, дил тортар манзаралар қидирди. Сой соҳилидан туриб, қирмизи тонг манзарасини чизиш фикри ҳам кеча хаёлидан ўтган. У чимзор соҳилда кечгача қолиб кетди... Намозгарда қишлоққа қайтганда, Мирвали ювиниб-тараниб пойлаб турган экан... Анвар жуда чарчаганлигини баҳона қилди. Мирвали оёқ тираб олди.

— Ия, нималар деяпсан, жўра?! Айтилган жойга бормасак... Бунақада одамни уятга қўясан-ку!— дея қишлоқ одатларини рўқач қилиб, ҳали эртага Ўроқбой, индинига Турди қора, улардан сўнг Тўйчи, Бердиқул, Носир, Чори деган жўралари меҳмонга чақиритини, ҳозирдан навбат талашиб юришганини гурур билан алоҳида таъкидлади.

Атрофи баланд пахса девор билан ўралган ҳовлига кириб боришганда, йигирма чоғли йигит супада қарта ўйнаб ўтиришган экан. Иззат-икром билан уни тўрға ўтқазиди. Анвар, қўли кўксига, йигитлар билан бир-бир сўрашиб чиққач, зимдан ҳовлини кўздан кечирди: ҳаммаёқ саранжом-сарашта. Ошхона бурчагидаги ёзги ўчоқда қозон қайнапти. Бошига гулдор пешонабоғ танғиган ёшгина жувон ўчоққа ғўзапоя қаламоқда. Сал берида уч-тўрт ёшлар чамаси, бошдан-оёқ тупроққа беланган қоракўз болакай бармоқ сўриб «нотаниш амаки»ни қизиқсиниб кузатади. Ҳовлида фақат қишлоққа хос кенглик, осойишталик, эркинлик ҳукм сураб,

ҳатто хумдай бошини оёқлари устига қўйиб, ариқ бўйида мудраётган баҳайбат ит ҳам кенг дунёнинг эркасидек кўринарди кўзга...

Анвар шаҳарда туғилиб ўсган. Тошкент атрофларида кўп кезган бўлса-да, лекин узоқ даштларда бирон марта бўлмаган эди. Қашқадарё деганда — йилда бир марта, кун иссиқ бўлишига қарамай, эғнида қора костюм, сандиқдай бесўнақай катта чамадонни ёнғоқ, майиз, чилонжийдага тўлдириб, тепасида кўрга ҳассадай қўнғироғи кўриниб турган бўлишига қарамай, дарвозани гурс-гурс қоқиб, уйга довулдай кириб келадиган девқомат, қабашдай қоп-қора дўсти (улар ҳарбий хизматда бирга бўлишган эди) Мирвалини тушунарди. Мирвали ўзи билан дашт эркинлигию тўпорилигини ва яна алланималарини олиб келади. У келиши билан шинамгина ҳужраси бирдан тўлиб қолгандай бўлади. Мирвали тўрда чордана қуриб, «Ҳой, жўрам-ий», деб гурунг бошлайди. Эшиқдан болалар бош суққудек бўлса, уларни чақириб олиб, тиззасига ўтқазади, тарелкалардаги кўргазмага қўйилган хил-хил ширинликлар билан чўнтаklarини тўлғазади. Болаларни яхши кўради. Ўттизга чиқмай олти ўғилнинг отаси. Ҳар шаҳарга келганда, чамадонни турли матоларга тўлдириб кетади. Тўй матосиз ўтмасмиш. Кета туриб: «Жўра, сенам одамдай бўлиб, мундай биз томонларга ўтгин!» дея қаттиқ тайинлайди. Анвар: «Хўп», дейди. Ўн йил мобайнида «хўп» деб келди. Ниҳоят, мана ўн биринчи йил қорасини кўрсатди. Анчадан буён қишлоқ ҳаётидан манзаралар чизиш ниятида эди. Лекин қишлоқдаги тонготар зиёфатларни ҳисобга олмаган экан...

Қишлоқ йигитларининг гурунги содда, тилаклари ҳам шу хилда. Ярим ой бурун даврадагиларнинг бири қўчқордай ўғил, шунчаки ўғил эмас, қўчқордай ўғил кўрган экан, бири ўша ўғилнинг девдай йигит бўлиши учун, яна бири эса яқинда уйланган йигитга бир ҳовли фарзанд кўриш учун тилак билдирди.

Шу тариқа тун тугаёзганда тарқалишди.

Анвар шуларни хаёлидан ўтказиб, хийла вақт сукутга ботиб ўтирди. Кейин: «Бугун бўлмаса, эртага бўлар», дея ўзини озутди. Этюдникка картонлардан бирини ўрнатиб, ишга тушди... Кеча бошланган картинада рўпарадаги манзара — сой соҳилидан ҳув узоқдаги қир этагига қадар ястанган кўм-кўк пахтазор, пахтазор узра елканли қайиқлардай оқариб турган дала шийпонлари,

турфа баҳор чечакларидай сочилган колхозчилар, кўкиш тутун пуркаб сузиб юрган чопиқ тракторлари ва яна кўп нарсалар тасвирланган эди. Манзара ҳали анча-мунча ишловни тақозо этарди.

...Мўйқаламни сўнгги бор тортганда, кун қиёмга келган, бир парча соясига бошини тортиб, юмшоқ чим устига ўтирди. Теваракка хотиржам, енгил кайфият билан разм солди. Юз одимча қуйида, кўҳна тегирмон харобасига қамти қад ростлаган балх тут соясида, синиқ тегирмон тоши устида, пайкал тарафга кўз тикканча, чўнқайиб ўтирган болакайга кўзи тушгач, хиёл ажабланди. Чунки у болакайни кеча ҳам худди шу ерда, шу алфозда кўрган эди-да. Азбаройи қизиққанлигидан эмас, шунчаки ҳамсухбатга мойиллик истаб, оғзига бармоқ суқиб, ҳуштак чалди; болакай ялт этиб қарагач, қўлини тўлғади. Болакай истамайгина ўридан турди-да, тегирмондан беридаги лиқилдоқ, ингичка ёғоч кўприкдан ўтиб, соҳил бўйлаб кела бошлади.

— Ассалом,— деди у этиб келгач, нега чақирдингиз, деган оҳангда. Болакай саккиз-тўққиз ёшларда, қарашлари жиддий, иягидаги чуқурчаси чеҳрасига ғоят ярашиб тушган эди.

— Салом,— деди Анвар унинг иштончан танига эътибор бериб.— Ух-хў, бу роса қорайибсан-ку, а? — Болакай индамагач, қўлини чўзди: — Кел, танишамиз. Анвар.

— Берди,— деди болакай қўл бериб.

— Бу ерда нима қилиб юрибсан, Бердивой?

— Ўзим,— деди у истамайгина.

— Бу... бир чўмилмаймизми?

— Йўқ.

— Қара, сув қанчалик тиниқ!— Анвар ечина бошлади. Болакай бошда унга ишонқирамай қараб турди-да, сўнг шошиб эътироз билдирди:

— Ие, бунда чўмилиб бўлмайди... Салим оқиб ўлган бунда! Чўмилманг! Чўмиладиган жой ҳув адоғда.

Бу гапдан Анварнинг юрагига ваҳм оралади. Ҳақиқатдан ҳам сойнинг тор ўзанидан сув қайнаб, пишқириб оқар, кўприкка яқин жойда сувдан йўғон-йўғон темир қозиқларнинг боши чиқиб турар эди. Аммо у ечиниб қўйган, қайта кийинишга уялди. Таваккалига сувга калла ташлади. Сойнинг гумлигини, оқимнинг шиддати туйиб талпинди. Шунда ўзининг оқиб кетаётганини англади. Қирғоқ бўйлаб, ранги ўчган кўйи,

югуриб келаётган болакайни кўрди. Жонҳолатда қир-
ғоққа талпинди. Сувга бош эгиб турган мажнунтолга
шаппа ёпишди. Болакай тиззалаганча, қўлини чўзиб,
алланарса деб қичқирар, чамаси «қўлингизни беринг»,
дер эди. Анвар толга тирмашиб, ҳарсиллаб-гурсиллаб
қирғоққа чиқди.

— Сиз эси йўқ одам экансиз,— деди болакай кат-
талардек тергаб.— Оқиб кетсангиз нима бўларди?!

— Оббо, сен-эй...— дея Анвар ёлғондакам узр сўра-
ган бўлди, болакайнинг елкасидан қучиб эркалади. У
болакайни ёқтириб қолган эди.

Улар этюдник ёнига қайтишгач, болакай картина
билан қизиқсиниб қолди. Анвар велосипед рулига осиф-
лиқ тугунни олиб ёзди. Унда уч бош узум, тўрт-беш
помидор, иккита суви қочган (Мирвалининг камсуқум
хотини унинг эрта кетишини билиб нонуштасини тугиб
қўйган) нон бор эди. У нон ушатиб болакайни чақирди.
Болакай келиб, унинг қаршисига чўкаркан, бош бармо-
гини мих қилиб:

— Расмни мана мундай чизибсиз!— деди.

У олдинги ҳолатига сира ўхшамас, чехрасидан жид-
дийлик, маъюслик йўқолиб, ҳақиқий болага айланган
эди.

— Сенинг ҳам расмингни чизайми?— дея сўради
Анвар, ундаги ўзгаришни пайқаб.

— Ҳимга ўхшатиб-а?— Болакай ишонқирамади.

— Ҳа, худди ўзингга ўхшатиб.

— Майли.

Анвар туриб, этюдникдан блокнот, қалам олиб кел-
ди. Жойига ўтириб, нон кавшаганча, оқ қоғоз юзига
қалам юргиза бошлади. У болакайнинг расмини чизиб
бериб уни қувонтирмоқчи бўлди. Бирдан ишдан тўхтаб,
оғзига уч-тўрт дона узум солди-да, болакайга узоқ
тикилиб қолди. Сўнг сакраб ўрнидан турди. Болакайга
тегирмон томонда тўстаман тушиб ётишни буюрди. Шу
тобда миясида янги бир асар шакли пишмоқда эди:
бўлғуси бу расмда чимзор соҳил, болакай, кўҳна тегир-
мон, кунботиш томонда сароб мисол живирлаб турган
қишлоқ аксланиши лозим эди... Анвар этюдникка янги
картон ўрнатди.

...Болакай бардошли экан, кун пешинга етгунча чи-
даб берди. Сўнг мудраб кетди. Гапга тутиб чалғитиш
керак!

— Берди, бу йил нечанчи синфга ўтдинг?

— Учга.

- Расм чизишга қизикасанми?
- Ҳа.
- Чизган расмларинг кўпдир-а?
- Кўп.
- Эртага чизган расмларингни опке!
- Нима қиласиз?
- Кўргим келаяпти-да.
- Майли.

Бирпасдан сўнг болакай кетаманга тушиб қолди. Анвар ноилож рози бўлди. Болакай кетди. Негадир пайкал томонга қарай-қарай кетди.

...Анвар қишлоққа намозшомда қайтди. Мирвали энди ишдан келиб турган экан, биргаллашиб Уроқбойникига меҳмонга жўнашди.

Анварнинг кайфи чоғ. Бугун у азонлаб келиб, қирмизи тонг манзарасини чизишга анча улгурган эди.

У тоғлар ортидан пориллаб чиқиб келаётган қуёшга хушхол тикилиб, роҳатланиб керишди. Этюдника иккинчи картонни ўрнатиб, болакайни кута бошлади.

Болакай пешинга яқин келди. У бугун яшил майка-трусикда, қўлида тугун бор эди.

— Бу нимаси?— Анвар унинг қўлидаги тугунга ишора қилди.

— Чакки,— деди болакай.— Норхол момом бериб юборди. У сизни меҳмонга келсин деди.

Чаккини эшитиб, Анвар ширин тамшанди. У шу кунларда чалопнинг мазасини жуда яхши билиб олган, айниқса, райхон қўшилганини жуда хуш кўрарди.

— Унда битта чалоп қилинг, Бердивой!

Болакай «хўп» деди-да, қўйнидан яшил муқовали дафтар чиқариб, унга узатди. Ўзи сой бўйида чўнқайиб, чалоп қилишга тутинди.

Анвар унинг ҳаракатларини пича кузатиб турди. Кейин ҳафсаласиз дафтар варақлашга тушди. Аммо варақлаган сайин қизиқиши орта бошлади: саҳифаларда сув бўёқда дурустгина расмлар солинган эди. Негадир расмлар бир-бирларини такрорлаган эди. Мана, биринчи расм: яшил ўтлоқ, ота-онасининг қўлларидан тутган болакай шодон ирғишлайди, тепада қуёш; иккинчи расм: болакай қулочини кенг ёйганча отасига пешвоз чиқмоқда, қия очиқ дарвозадан она мўралайди, тепада қуёш; учинчи сурат: ота, она, болакай ҳовлида нонушта қиляпти, тепада қуёш — қуёш дарахтга боғлаб... қўйилган эди! Бошқа расмлар ҳам шу хилда, мазмун битта — ота, она, болакай ва қуёш...

— Нега қуёшни боғлаб қўйдинг? — дея ҳазиллашди Анвар.

— Ботмасин деб.

— Нима?

— Ботмасин деб,— деди болакай жиддий, чалоп тўла товоқни кўтариб келаркан.

— Қизик,— деди Анвар ўша ҳазил йўсинда.— Ба-рибир ботяпти-ку!

Болакай саволга савол билан жавоб берди:

— Кун нега ботади, а? Ботмаса бўлмайдимми?

— Энди бу табиатнинг иши-да, ботади, чиқади, ботади.— Анвар бундан тузукроқ жавоб тополмади.

— Мен табиат бўлганимда офтобни ҳечам ботқиз-масдим!

— Зўрсан-ку!

Анвар дафтардан бош кўтариб, болакайга қаради. Қаради-ю, ҳайрон бўлиб қолди. Болакай ярим ўгирилганча, икки юз қадамча нарида, пайкал ичидаги ўқ-ариқдан қайрилайётган тракторга мунг тўла кўзларини қадаб турар, товоқ қийшайиб, ундан чалоп тўкилмоқда эди.

— Берди, нима бўлди сенга? — Анвар унинг қўли-дан товоқни олди.

Болакайнинг пуштиранг лаблари аламли титраб кетди ва хаёлчан шивирлади:

— Ҳеч нима.

Дафъатан Анвар жимитдек бу болакайнинг юрагида бир жаҳон дард борлигини пайқади. Бироқ тили танглайига ёпишган, бир сўз қотишга ўзида куч топмади.

— Отам менга ҳеч қарамайди!.. — деди болакай оҳис-та унинг ёнига чўкиб.— Энам ҳадеб йиғлайди.

Анвар унинг нозик елкаларидан шуурсиз равишда кучди. Овози хириллаб чиқди:

— Онанг нега йиғлайди?

— Отам кетиб қолган-да, уйдан! — деди болакай мунг тўла овоз билан.— Учтутлик Ойша бригадир отам-ни ўзига иситиб олган. Норхол момом, ҳар куни отанг-ни кўзига кўринсанг, отанг Ойша бригадирдан совуб қайтиб келади, деган. Менинг кўзимдан отамнинг кўнгли исиркан... Отам эса менга қарамайди. Ана, тагин қарамади!

Трактор яна ўқариқдан қайрилмоқда эди. Унинг оқиш соябони остида кўкиш кўйлакли, бақувват бир одам ҳайкалдай қотиб ўтирар эди. Анварнинг қал-бида унга нисбатан ўтли нафрат кўзгалди.

— Энам тузалгач, отам албатта қайтиб келади!— деди болакай ишонч билан.

— Онангга нима қилган?

— Энамнинг қўллари ишламайди. Кечаси отамга овқат обораётганида, мозор ёнида жин чалиб кетганмиш.

«Қўрқувдан шол бўлиб қолган», дея ўзича мулоҳаза қилди Анвар ва болакайни қучиб бағрига тортди. Болакай ўзини четга олмади. Унинг пинжига суқилиб, қўққисдан сўраб қолди:

— Тоға (у бу сўзни биринчи бор тилга олди), сиз кечаси ҳечам қўрқмайсизми?

— Йўқ, қўрқмайман.

— Мен... қўрқаман! Энам кечаси кўп йиғлайди-да, шунинг учун (болакай ҳали «юрагим эзилади» дейишни билмас эди) қўрқаман! Энам доим йиғлайди! Мени билмайди, деб ўйлайди... Мен ҳаммасини биламан!

Анвар ялт этиб кўлидаги дафтарга қаради. Энди англади: расмларда болакайнинг орзуси, умиди, ишончи акс этган эди... Бўғзига тошдек нарса келиб тиқилди. Дафтарни қайта varaқлашга тушди.

— Тоға,— деди болакай унинг кўзларига пастдан термилиб.— Собирни акаси дунёда қуёши ҳеч ботмайдиган юртлар ҳам бор дейди. Шу чинми?

— Рост,— деди Анвар нима деяётганини англамаган ҳолда ва болакайнинг кўзларида ўт чақнаганини кўриб, яна маъқуллади,— Рост. Дунёда...

— Вий, ундаги болаларга маза экан!— дея ҳавасланди болакай.— Қани энди бизда ҳам қуёш ҳеч ботмаса! Энам ҳам йиғламасди...

— Отанг ҳеч келмайдими?

— Бир сафар пул олиб келганди. Мирвали ака кўчада тутиб олиб урди.

— Мирвали ака урди?

— Ҳа, у, сен одам эмас, ҳайвонсан, бор ўша Учтутингда яша, бундан кейин бизди қишлоқда қорангни кўрмай, деб урди. Мирвали аканинг ошналари ҳам қўшилишиб урди. Катта бўлай ҳали, ҳаммасини ураман! Кўради ҳали улар!

Анварнинг эсига кечаги воқеа тушди. Улар Уроқбойникига кета туриб, кўчада озғин, қоп-қора бир кампирга дуч келишган эди. «Ҳа, Норхол момо!— дея Мирвали кампир билан қуюқ сўрашди, кейин: — Ҳамсоянгиз тузук бўп қолдими? Тузук! Ҳа, яхши. Бир қоп унми? Бўпти, ўзим эрталаб обориб ташлайман.

У-бу керак бўлса, тортинмай йигитларга айтаверинг, майлими?» Сўнг йўл бўйи кампирни мақтаб, кимнидир сўкиб кетди. Анвар кеча бунга эътибор бермаган эди. Демак...

...Анварнинг қўли ишга бормади. Тушга яқин болакай: «Норхол момом киримизни ювмоқчи эди, мен сув ташиб беришим керак», деб кетди.

Бир оз ўтиб, Анвар ҳам қишлоққа йўл олди...

Анвар туш кўрди. Болакай қип-қизил пуфакни ипидан тутганча, ям-яшил ўтлоқда чопқиллаб юрганмиш. Пуфак нур таратармиш, нурига чидаб бўлмас эмиш. Ия, болакай пуфакни эмас, қуёшни тизгинлаб олганмиш. Нуқул қичқирамиш: «Энди, офтоб ҳечам ботмайди! Энди, энам ҳеч йиғламайди! Мен офтобни тизгинлаб олдим! Офтобни тизгинлаб олдим...» Қуёш нурига чидаб бўлмас эмиш.

Анвар кеч уйғонди. Қуёш нури ҳовлига ёйилган. Бугун дам олиш куни бўлгани учун, Мирвали ёнида бемалол хуррак отиб ётарди. Анвар ҳар кунгидек ўрнидан сакраб турмади, ухлаб қопман, деб ўкинмади. Шишадек тиниқ кўкка тикилганча, қуёшни тизгинлаган болакайни ўйлаб ётаверади. Шу пайт нариги супадаги сатин кўрпа секин кўтарилиб, Мирвалининг уч яшар ўғилчаси сирғалиб пастга тушди. Пилдираб улар ётган супага келди. Анварни четлаб ўтиб, отасининг қўйнига кирди. Сўнг ирғишлаб, унинг кўксига чиқиб олди. Қийқириб отасининг мўйловига ёпишди. Мирвали қаттиқ пишқириб уйғонди. Уғлини қўйнига олди. Болакай типирчилаб яна унинг кўкрагига чиқиб олди. Уйқуси батамом ўчган Мирвали ўғлининг яланғоч қорнига мўйловини ниқаб қитиқлашга тушди... Болакай қийқирар, ота кулар, офтоб мўл-кўл нур сочар, ўчоқда чойгум шақирлаб қайнар, уй бекаси сут қаймоғини сидириб олди, уларнинг туришини кутиб ўтирар эди...

Анвар бу манзарага маҳлиёланиб боқаркан, кўнгли ёп-ёруғ ҳисга тўлиб, беихтиёр пичирлади: «Қуёши ҳеч ботмайдиган юрт!»

ЗАНГОРИ КЎЛ

Тушга яқин Олим тракторчининг шу бугун подага қўшилган танаси шаталоқлаб қочди. Саъди чол уни қувлаб кетгач, бир ўзи қолган Холмурод подани бошқаролмай қолди: бир сурув қўй-эчки палак оралаб кетди. Бола шоша-пиша сурувни ҳайдаб чиқаётганида, узоқдан Раҳим бақироқ кўринди: у сўкинганча от қўйиб келмоқда эди. Холмурод даҳшатдан қотди. «Ҳозир оти билан бостиради», деб ўйлади қалт-қалт титраб. Атрофга жонсарақ аланглаб, қочмоқчи бўлди. Лекин, қутулиб кетолмаслигига фаҳми етгач, кўзларини чирт юмди-да, бошини қўллари билан тўсди. Раҳим бақироқ ҳақида эшитганларини даҳшат билан эслади...

Бошидан қишин-ёзин қозоқча ола қалпоқ эгнидан кўҳна қора чопон тушмайдиган, чайир жуссали, кўзлари қонталаш, тажанг қиёфали Раҳим бақироқдан зир титрамайдиган бола йўқ бу атрофда. Ҳамманинг назарида, у ёвуз кимса: битта таррак учун одамни уриб ўлдириб қўйишдан ҳам тоймайди.

Колхоз ҳар йили адирга — лалми ерларга қовун-тарвуз экади. Чол шу пайкалларнинг доимий қоровули. Қоровул бўлганда ҳам отасини танимайдиганлардан. Унча-мунча одам чолдан бир нима ундириши амримақол. Ҳатто зарурат юзасидан келганларнинг ҳам қўлида албатта раисдан икки энлик қоғоз бўлиши шарт. Чол хат танимайди, аммо қоғоздаги икки нарсани яхши ажратади: бири — «100 кг», иккинчиси — раиснинг жимжимадор имзоси. Бунисини, айниқса, синчиклаб текширади, имзонинг ҳақиқий эканига ишонч ҳосил қилгач эса, келган одамнинг эшагига разм солади. Эшак бақувват бўлса бир нави, худо урганроқ бўлса — тамом, ўшқариб, эгасини ҳайдаб солади: «Ҳай сен, бор, бошқа эшак миниб ке! Бу чалажонинг ўн килониям кўтаролмайди! Тарвуз егунча, бундоқ эшакка қарасанг бўлмайдими?!»

Холмурод қўшни қишлоқлик бу чолни узоқдан кўп кўрган бўлса-да, ҳозиргидек юзма-юз келмаган, унинг майда ўрим қамчиси билан «ошначилик» ҳам қилмаган.

«Ё қовун еймиз, ё қамчи», деб юрадиган жўраларига эса ҳеч қўшилмасди — вақт қаёқда дейсиз! Кун-уззу кун пода ортида... Лекин чолдан чўчийди: қалин жўраси — Шерқул неча бор орқасини очиб, қамчи изларини кўрсатган.

Бирпасдан кейин туёқ товуши тинди. Шундоққина тепасида от пишқирди. Негадир қамчидан дарак бўлмади. Холмурад аввал бир кўзини, кейин иккинчисини очди, тирсақлари орасидан мўралади: уч одимча нарида турган отни, унинг бақувват оёқларини кўрди.

— Тушир қўлингни! — деди чол дағал товуш билан.

Холмурад буйруққа итоаткорона бўйсунди. От яна пишқирди, юзига нимадир сачради, бола жирканиб ортага чекинди.

— Қайси имонсиз сени подага қўйди? — деб сўради чол сал юмшаб.

Холмурад индамади. У ҳали эс-ҳушини йиғиб олмаган, чолнинг урмаганидан таажжубда эди.

— Бу қайси қишлоқнинг подаси?

— Беш... Бешқайрағочники.

— Бешқайрағочники! Ўзинг кимди ули бўласан?

— Мирқобил подачининг.

— Шундай де... Саъди бовонг қани?

— Молни қувиб кетди.

Чол отдан тушиб, уни тушовлади-да, пайкал оралаб кетди. Кўп ўтмай, каттакон қовун кўтариб қайтди. Ерга чордана қуриб, ёнидан пичоқ чиқарди-да, қовунни тиликлади. Болани имлаб чақирди. Холмурад тараддудга тушди.

— Кел, кел! Утир мундай!

Холмурад унга рўбарў ўтирди. Шираси оқиб, товланиб турган қовун тиликларига ютоқиб қараб қўйди.

— Ол, ол! Тортинма!

Холмурад қимтинибгина қовунга қўл чўзди. Нос отиб, кўзларини ғўлайтириб ўтирган чолга зимдан назар ташлади: «Шерқул айтганчалик ёмон киши эмас экан-ку! Фақат, кўзлари ғалати... одамга олайиб қараркан».

— Ҳм-м, Мирқобилди улиман, де? — Чол ўзича мингирлаб, афсус билан бошини сарак-сарак қилди.

Бир пайт эшагини қичаб, Саъди чол келиб қолди. Ялтоқланиб, Раҳим бақироққа ҳазил-ҳузул қилган бўлди. У эса қовоғини очмади, болага ишора қилиб:

— Бу анчадан бери сендами? — деб сўради.

— Саратон бўйи, нима эди?

Раҳим бақироқ носини туфлаб, Саъди чолга ижирганиб қаради.

— Бу Мирқобилинг ғирт аҳмоқ экан-ку! Қайнисиникида кўриб, подани ташлабди-да, деб ўйлабман. Муштдек гўдакни ўрнига қўйиб, ўзи мардикорлик қилиб юрибди, дегин...

Саъди чол индамади. Қовунпўчоқни эшаги олдига иргитиб, иккинчи тиликка қўл чўзди.

— Сен, кўса ҳам кўр-басирсан! — Раҳим бақироқ унга ёпиша кетди. — Уласанми, отасига бир оғиз...

— Бе, гапирма сен ҳам одамди куйдириб! — Энди Саъди чолники тутди. Қўлидаги пўчоқни зарда билан четга улоқтирди. — Мардикорликка ўзи хоҳлаб борибдими? Унга қолса, боласини бир кун ҳам подага қўйгиси йўқ, ҳаммасини анави жодугар қияпти... Тагин мени сўкасан, нима мен...

— Оббо, имонсиз-эй! — Раҳим бақироқ оғир тебранди. Кўзларига қон қуйилди. Қўпол сўкинди. Ўнг қўли дик-дик этиб силкинди. Белбоғини тимирскилаб носқовоқ олди, кафтига мўлгина нос тўкиб, тили тагига ташлади. Лабларини қимтиганча болага тикилди. Сўнг Саъди чолга юзланди: — Мен бугун уйга ўтаман. Мирқобилни топиб бир тузламасам!.. Одам деган бунақа латта бўлмайди, ахир! Хотиннинг гапига кириб, пушти камарингдан бўлган норасидани бу қадар қийнаш!..

— Анави Салим дарозни айт! — Саъди чол руҳланиб кетди. — Опаси-ку, қасам урган-а, унга нима бўлди? «Почча, бориб подангизни боқинг, уй бўлса битиб қолар, эл-юрт гап қияпти», демайдими! Аслидачи, таги паст буларнинг, ҳа! Бўлмаса икки фарзандини кўзи қийиб, эри ҳайдаб юборармиди бу хотинни?! Энди, Мирқобил ҳам ёлғиз бола, нима қилсин...

— Гапирма шуни! Эркак эркакдай бўлиши керак-да! Борай ҳали!..

Холмуроднинг йиғлаб юборгиси келди. Кўз ўнгида ўгай онасининг ғазабнок башараси намоён бўлди. Йўқ, у бошда ғазабланмайди. Раҳим бақироқни кўргач, юзида кулги ўйнаб, эшилиб сўзланади. Чолнинг койишларини ҳам бош эгиб эшитади. Кейин «Во-ой, ўлибманми?» дея ҳатто афсуслангандай бўлади. Чол кетдими, тамом, илондай тўлғаниб, бутун заҳрини отасига сочади... Боланинг қулоғидан чўзгилаб: «Қон қусғур, ҳали кўча-кўйларда арз қилиб юрибсанми, а? Қорнингни улар тўйғазадими, устингни улар бутлайдими, а?» дея

ўшқиради. Бир сафар Ҳайдаров муаллим: «Еш болани эксплуатация қилишга ким сизга ҳуқуқ берди?!» деб дағ даға қилиб келганида ҳам худди шундай бўлган: она эшилиб кечирим сўраган, бир бало қилиб муаллимнинг кўнглини тинчлантирган эди. Барибир ҳеч нарса ўзгармади... Бора-бора муаллим ҳам кўл силтаб кўя қолди.

Ҳар куни эрталаб пода адирга ўрлаётган пайтда қишлоқ яқинидаги кўл бўйида болалар тўпланишаётган бўлади. Ким қармоғини созлаган, ким балчиқ титиб чувалчанг қидирган — ўзгача бир завқ билан балиқ тутишга ҳозирланишади. «Балиқ илинармикан ўзи? — деб ўйлайди Холмурод. — Илинса керак-да...»

Кун исиши билан қармоқлар бир четга улоқтирилади. Кўлни лойқалатиб болалар чўмила бошлашади. Сўнг бу ҳам жонларига тегади. Тўдалашиб мактаб боғига ё бўлмаса пайкалга йўл тутишади. Овлари бароридан келса, кўздан панароқ бирор жойда ўлжаларини баҳам кўришади. Кейин яна кўл бўйига қайтиб, кунни кеч қилишади...

Холмурод антика-энтика ортига — кўлга қарай-қарай подани ҳайдаб кетаверади... Тушда, пода сувга эндирилганда ҳам у жўралари ёнига боролмайди. «Энди пича мизғиб олгин», деб Саъди чол изн бермайди. Унинг эса, болаларга қўшилиб чўмилгиси, қайноқ тупроққа ётиб тоблангиси, қурбақа тутиб, ўзидан кичик болаларни қўрқитиб, зирқиратиб қувлагиси келади. Эсида, Ҳайдаров дағдаға қилиб келган куни ичидан қувонган, ошхонага беркиниб олиб, тўғноғичдан қармоқ ҳам ясаб қўйган эди...

Холмурод Раҳим бақироқнинг аралашувидан бир иш чиқишига ишонмаса-да, негадир ҳозир боши осмонда эди. Чолни беихтиёр яхши кўриб қолди. Ҳатто унинг ўнг юзидаги тиртиғи ҳам кўзига ёқимли кўриниб кетди.

Сувга эндириш вақти етгани учун поданинг боши қишлоқ томон оға бошлади. Раҳим бақироқ иккита қовунни олиб хуржунга солди: болани елкасидан қучиб, тайинлади:

— Ҳув, ана, бизнинг қапа, кўрдингми? Ҳеч тортинмай келавер! Укинма, улар билан ўзим гаплашиб кўяман!

Пода қуюқ, сарғиш чанг кўтариб лалмига ўрлади. Арпапоя, бугдойпоя ортда қолди. Пода пайкални айла-

ниб, қўшни колхознинг хас-хашак мўл, ҳосили яқинда йиғиб олинган ерига оралади.

Саъди чол поданинг олдига ўтди, Холмурод пайкал томонни қорувуллаб қолди. У жар лабидаги дўнгликка бориб ўтирди. Таёғи билан тупроқ титиб ўйнарган, бир маҳал жарнинг шундоқ суйри ёқасида кўм-кўк яшнаб турган бир тутам майсага интилаётган семиз қора совлиққа кўзи тушди. Жар туби жаҳаннам — йиқилган жон тирик қолмайди! Тура солиб қўйни ҳайдади. Сал вақт ўтмай, совлиқ яна қайтиб борди. Холмурод яна ҳайдади:

— Ҳайт! Ҳе, ҳаром ўлгур! Нима, йиқилиб ўлмоқчимисан?!

Қўй Абдураим чўлоқники эди. Абдураим чўлоқни билмаган кимса йўқ — қишлоқнинг энг жанжалкаш одами. Бир ой бурун ғунажини йўқолиб қолганида Саъди чолки роса олиб бориб-олиб келган, кейин отасининг ёқасидан бўғиб: «Ошингни ҳалоллаб ич-да, энағар, подани муштдек чурвақага ишонасанми!» дея роса хезланган, одамлар зўрға ажратиб қўйишган эди. Ўшанда ўрнига-ўрин битта таналарини етаклаб ҳам кетган. Ҳайтовур, эртаси ғунажини топилди — қўшни қишлоқнинг подасига қўшилиб кетган экан.

Холмурод шуларни эслаб, бу гал совлиқни иложи борича узоқроққа қувлади. Негадир ҳозир Раҳим бақироқдек жангари бўлгиси келиб кетди. Бир қўли билан иштонини кўтариб, бурнини шилқ тортди-да, бошини ғоз тутиб, бўралаб сўкина бошлади:

— Йиқилиб ўлмоқчимисан, ҳе... моли! Ҳозир шу таёқминан бир соламан, ўласан сўлжайиб! Ҳе... моли!

Сўкиниб хумордан чиқди. Раҳим бақироқнинг чопишига ўхшатиб ҳалпиллаганча, жар ёқасига бориб қолган бошқа молларни ҳам зирқиратиб қувиб солди. Сўнг йўл-йўлакай бир этак тош териб, бояғи жойига келиб ўтирди. Орадан сал ўтмай, совлиқ яна ўша жойга қайтиб борди. Холмурод тош улоқтирди. Қўй қочмади, яна жар тарафга йўналди: секин-аста, бир тутам майса учун...

Холмуроднинг ҳафсаласи пир бўлди, энди ҳайдамади, қизиқсиниб совлиқни кузата бошлади. Негадир қўйни йиқилиб ўлган ҳолда тасаввур қилди: мана, қўй йиқилиб ўлди. Холмурод бориб Саъди чолга айтади. У сўрайди: «Кимники?» «Абдураим чўлоқники», «Абдураим чўлоқники?!» Чолнинг ранги оқариб, бир зум каловланиб қолади. Кейин сўкина-сўкина ҳарсиллаб,

жар томонга югуради... Кечқурун чилпарчин бўлган қўй танасини эшакка ўнгариб, қишлоққа олиб тушишади. Абдураим чўлоқ ҳассасини дўқиллатиб, ҳовлиққанча югуриб чиқади. Саъди чолга ёпишади. «Тўлаб берасан!» деб дўқ уради. Чол гўлдираб, ўзини оқламоқчи бўлади. Сўнг чўлоқ: «Мирқобил, илоё, еганинг захар бўлсин, Мирқобил!» деб шовқин-сурон билан уйларига келади. Дарвозадан онаси (отаси ҳали келмаган) чиқади. Чўлоқ уни ҳассаси билан четга суриб ҳовлига, ҳовлидан молхонага ўтади. Ҳе йўқ-бе йўқ, боқимдаги катта қўчқорни шартта етаклаб чиқиб кетади. Онаси миқ этолмайди: жангари, тажанг одамлардан чўчийди у. Кўп ўтмай, аравачали мотоциклини тариллатиб Содиқ бригадир (Абдураим чўлоқ чиқиб улгурган) келиб қолади. Бу пайтда отаси эндигина ҳашардан қайтган, онасининг қарғиш ва таъналарини меровсираб эшитаётган бўлади: «Бунақа рўзгорни елкамининг чуқури кўрсин, кетаман бу уйдан! Мени кимлар сўрамаган!.. Шуям турмуш бўлдими — бири қўчқорни етаклаб кетса, бири танани? Анави қон қусгур етимчанинг касрига биринг икки бўлмаса!..» Шу тариқа узоқ вайсайди у, ҳар икки гапининг бирида «кетаман» дейди. Холмурад бўлса, отасининг «Бор, кетавер!» дейишини жуда-жуда истади. Йўқ, отаси бундай демайди, лоақал бир сўз айтолмайди — супа четида, бошини ҳам қилиб ўтираверади. Онаси келиб, елкасидан тurtса ҳам миқ этмайди. Онаси ҳеч қаёққа кетмайди, Холмурад буни аниқ билади: Шеркулнинг онасининг гапига кўра, у олдинги эри устидан юриб қўйган эмиш... Мирқобилдай ландавур одам олмаганда, унга ҳеч ким уйланмас экан... Дарвозадан Содиқ бригадир кўрниниши билан онаси мум тишлаб қолади. Содиқ бригадир отасига бундай дейди: «Мирқобил, олдинги гал ҳам сени огоҳлантирган эдим, лекин гапимга кирмадинг. Мана, оқибати: бировнинг молини ҳаром ўлдириб ўтирибсанлар! Энди гап мундоқ, эртадан бошлаб подага ўзинг бор ё бўлмаса, ўрнингни Эргашга бўшатиб бер-да, пахтага чиқ! Юртнинг молига кафиллик берган одамсан, сал ўйлаб иш қилгин-да, ахир!» Отаси минғирлаб «хўп», дейди. Угай она қутуради ва...

Холмураднинг баданлари жимирлашиб кетди. Гап агар ўзи ўйлаган тарзда давом этса, у албатта подадан озод бўлади. Кейин-чи? Кейин ўгай она унга кун берармикан?!

У узоқ-узоқларга ғамгин боқди. Кўзи қапага тушди.

Қулоқлари остида Раҳим бақироқнинг овози янграб кетди: «Хув ана, бизнинг қапа, кўрдингми! Ҳеч тортинмай келавер! Улар билан ўзим гаплашиб қўяман!»

Зангори кўл ва жўраларининг қора-қура қувноқ чехралари кўз олдидан ўтди...

Совлиқ энди олдинги оёқлари билан чўккалаб, ўланга бўй чўзмоқда эди. Холмурад бу сафар қўйни ҳайдамади, беҳуш тикилиб тураверди. Қизиқ, ҳозир совлиқнинг йиқилиб ўлишини ич-ичидан истарди.

Жўралари, зангори кўл... Раҳим бақироқнинг жангари, ўктам сиймоси...

— Агар урадиган бўлса, Раҳим бованикига қочиб кетаман... У мени ҳеч кимга ургани қўймайди! — деди Холмурад беихтиёр шивирлаб.

Яна ўша — қувноқ жўралари... Юраги гурс-гурс тезда бошлади. Совлиқ эса бўйинини чўзиб, яшил ўлан учларини кирт-кирт узиб емоқда эди. Холмурад ҳаяжон ва қўрқув оғушида совлиқдан кўз узолмасди. Ҳадемай унинг тумшуги ўланга етмай қолади, янада қуйроққа интилади. Кейин... Йўқ, у йиқилмайди. Бўйни етмагач, кетади қайтиб... Бола буни дафъатан англади. Кўнгли чўкди: тасавурида мавжлана бошлаган зангори кўл, ўртоқларининг қора-қура, бахтиёр чехралари бирдан узоклашди, узоклаша бориб, хув нарида — осмон билан ернинг туташган жойида кўздан ғойиб бўлди.

Холмурад чексиз хаёлларга чўмганча, файзсиз, ўлик дашт бўйлаб ёйилган подага, олисда — қир ёнбағрида белбоғини бошига ташлаб чўнқайиб ўтирган Саъди чолга бир-бир кўз югуртириб чиқди, юраги сиқилди: «Эҳ-х, бирам зерикарли!..»

Туриб-туриб хўрлиги келди: «Қачонгача пода боқиб юраман! Туртиб юбориш керак, туртиб!» Беихтиёр хаёлига келган фикрдан сапчиб туриб кетди.

Совлиқ энди ортига бурилган ҳам эдики, шундоққина ёнида пайдо бўлган боланинг шарпасидан ҳуркиб жон ҳолатда ўзини четга отди. Нимадир сағрисини қаттиқ сийпаб ўтдию мувозанатини йўқотди ва қалқий-қалқий, жар ёқалаб тўрт-беш бор ирғишлади. Шу пайт даҳшатли чинқириқ янгради: «Энажо-он!..» Қўй баттар ҳуркиди. Қоқилиб ўмбалоқ ошди. Жар лаби чангиб кетди...

Холмурад ўзига келди. Ҳаммаёғи бўз тупроққа (у жардан ўпирилган тупроқ уюми устига тушган эди) бурканиб, чалқанча ётарди. Кўзини очиб, осмонни кўрди. Осмон зангори эди, худди қишлоқлари яқинидаги

кўлдек зангори... Кўкда тўрғай муаллақ турар, жуда-жуда баландда — осмоннинг тубида оппоқ из қолдириб, кумушранг самолёт сузиб борар эди. Бола ҳолсиз, товущини чиқармай йиғлаб юборди: «Яхшиям, қўй йиқилмади... Мен уни йиқитаман, ўлдираман, дебман... Ўлиш, ўлиш жуда ёмон экан!..— Ўрнидан турмоқчи бўлди. Иликлари ва қовургаларида чидаб бўлмас оғриқ қўзғалиб, чинқириб юборди. Тупроқни чангаллаб, бошини у ён-бу ёнга ураркан, бирдан анча нарида — заранг ерда чўзилиб ётган қўйни кўриб қолди. Кўзларига ишонмади: — Қачон йиқилди бу?! Тирикмикан?!» Қийналиб-қийналиб бошини кўтарди, синчиклаб назар солди: совлиқ, оғзи-бурни қоп-қора қон, ўлиб ётарди.

Бу вақтда Раҳим бақироқ бир ҳафталик озиқ-овқатини ғамлаб, қишлоқдан қайтмоқда эди. У Мирқобил билан ҳам, унинг қайниси Салим дароз билан ҳам учрашди. Уларни боплаб сўқди, тошбағирликда айблади... Мирқобил минғирлаб узр сўраган бўлди. Салим дароз эса иморати битиб қолай деганини, бугун охириги майда-чуйда ишлар ҳам тугашини ва эртадан бошлаб поччасининг подага чиқишини айтди, Мирқобил тасдиқлади. Шу тариқа чол уларнинг ваъдасини олди.

У энди боради-да, подани топади. Ҳойнаҳой, пайкал атрофида бўлса керак. Саъди чолга уларни қандоқ «болагани»ни сўзлаб беради. Холмуродга эса: «Сен эртадан бошлаб озодсан!» дейди.

ТОВАТОШ

— Ука, шу... қишлоғинггача обориб қўйиб суюнчига отангдан бир қўчқор ундираддим-у... вақтим чатоқда. Бу ёғи энди оз қолди. Йигит одамга нима — бир сакрасанг, етдинг ҳисоб,— деди йўл бўйи мум тишлаб келган бадқовоқ шофёр хижолатомуз оҳангда ва машинани айрилиш ерда тўхтатди. Кейин Дилмуроднинг чўнтак кавлаётганини пайқаб, норози бош чайқади: — И-и, пулинг ёнингда турсин, ука. Биз солдат болалардан пул олмаймиз. Хўп, омон бўл!

Йўл бўйида, тоғу тошлар орасида ёлғиз қолган Дилмурод тепасида оғир юки билан имиллаб бораётган машина кўздан йўқолгунча, орқасидан қараб турди. Сўнг қоялар ортига яширинаётган қуёшга ташвишли бир назар солди-да, катта йўл қолиб, нишабликдан — торгина сўқмоқдан арчазор оралаб туша кетди.

У қишлоққа кириб келганида оқшом чўккан, салқин ҳавода тезак тутунига омухта пиёздоғ ҳиди анқир эди. Таниш бу ҳиддан Дилмурод вужудида ёқимли бир титроқ сизди, ўпкасини тўлдириб-тўлдириб нафас олди. Уйга қўққисдан кириб боргиси келди ва шундай қилса туғишганларининг не ҳолга тушишини ўзича тасаввур этиб жилмайиб қўйди.

Ҳартугул йўлда ҳеч ким учрамади.

Дилмурод табақалари ланг очиқ дарвоза остонасига қадам қўйганида, уни биринчи бўлиб ҳовлида гимирсиб юрган опаси пайқади. Пайқадию кенг қўйлагини ҳалпиллатганча, юракни тилкаловчи фарёд билан юғуриб келди:

— Дилмурод! Отагинамдан айрилиб қолдик, ини-жон!

Бошига бехос сўйил тушгандай ганғиб қолган Дилмурод бўйнига осилган опасининг елкаси оша ҳовлидаги бошқа туғишганларини кўрди. Бари мотамсаро қиёфада.

— Ни-нима?!— дея ҳайқирди у ва опасини ўзидан кескин четлатиб, жонҳолатда уй томон югурди, мудҳиш

хабарга ишонгиси келмагандай эшикларни қарс-қурс очиб-ёпиб, барча хоналарга бир-бир бош суқиб чиқди...

Дилмурод гандираклаганча ташқарига йўналаркан, пешайвонда елкасидан қучган кимнидир нари итарди, йиғламсираб минғирлади: «Қачон?» «Кеча...» деди биров. Бир аёл ҳиқиллаб қўшимча қилди: «Йўлингга кўз тута-тута... кетди шўрлик». У карахт ҳолда ҳовли ўртасидаги каттакон товатошга бориб ўтирди. Юзини кафтларига босиб, у ён-бу ён чайқалиб турди-турди-да, сўнгра елкалари титраб йиғлаб юборди. Йиғи аралаш кимнидир сўқди, кимларнидир лаънатлади, атрофини гир қуршаганлар фақат бир гапни тузукроқ англашди: «... санқиб юрмай, вақтида келақолсам, ўлармидим!»

Дилмурод хизмат жойидан Тошкентга уч кун бурун келган эди. Поезддан туша солиб, йўлни тўғри студентлар шаҳарчасига бурди. Қатор ғиштин ётоқхоналардан бирида синфдош жўраларидан иккитаси туришар эди, уларни осонгина топди. Уша кеч ярим тунгача базм қилишди. Эртаси жўралари даврасида шаҳар айланди. Катта магазиндан отасига қишлоқбоп, арзон баҳо костюм-шим, энаси, ака-сингилларига ҳамда бошқа қариндош-уруғларига бир талай совға олди. Кейин жўраларидан бири таҳсил олаётган жисмоний тарбия институтига борди, самбо машғулотини томоша қилган бўлди. Курашнинг энг жайдари усулларини ҳам ўзлаштиролмай тренердан дакки эшитаётган баъзи талабаларни кўриб, ҳафсаласи пир бўлди: «Институтга ҳам ҳар кимни олаверар экан-да? — деди ташқарига чиқишгач, бошини сарак-сарак қилиб. — Булар шу туришида СССР шарафини ҳимоя қила олармикан?!» Жўралари унинг гапини маъқуллашди. Жўшиб кетган Дилмурод шу йил физкультура институтига ҳужжат топширишини, насиб этса кураш тушишни бу мишиқиларга ҳали кўрсатиб қўяжagini, хуллас, бутун орзу-мақсадини бир-бир баён қила бошлади. Жўралари уни базўр тўхтатиб қолишди, чунки кеча ярим тунгача шу гапларни эшитишган, ҳарбийда кураш тушиб кўпчиликнинг кўкрагини ерга теккизганидан ҳам хабардор эдилар. «Ўзимиз ҳам биламиз!» деди ошналаридан бири. Яна бирови унга насиҳатомуз танбеҳ берди: «Амалинг зўр, кучинг бисёр жўра! Аммо-лекин сен ҳар ерда мунақа шалдирайверма! Полвон киши босиқ бўлгани маъқул!» Дилмурод шолғомдай қизаринди: «Айтдим қўйдим-да энди. Тил қурғур бесуюк...—Бирпас туриб қўшимча қилди.—

Бизга ижарага бир уй топиб қўйинглар. Ун-ўн беш кунга қолмай қайтиб келаман. Бунда ётиб тайёрланмасам, қишлоқда юмуш кўп».

Уша куни кечки поездга чиқмоқчи эди, қўйишмади. Курсдошларидан бирининг туғилган куни экан, уни ҳам олиб боришди.

Дилмурод йигит бўлиб бунча қизни бир ерда йиғин ҳолда кўрмаган эди. Тағин, бири-биридан кўхлик — қараб кўз тўймайди! У юрак ютиб бирор қизга гап отмаган бўлса-да, ўктам йигит эмасми, ўтириш давомида сирли, яширин нигоҳларни кўп пайқади, кўнгли сарҳуш тортди. Пойгакда ўтирган сулув қизни зимдан кузатиб ўтирди. «Шуниси зўр экан! Жўралардан исмини сўраб билмоқ керак. Ана, тағин қараяпти!..»

Учинчи кун йўлга чиқа туриб, жўраларига қатъий тайинлади: «Сизларга боевой задача! Шу... Шоирахонга кўз-қулоқ бўлиб юринглар! Тағин биров илиб кетмасин!»

Мана, энди... ўзини, ўзига қўшиб жўраларини сўқмоқда, лаънатламоқда, «Вақтида келақолсам, тирик кўрардим-а!» деб ўкинмоқда.

Дилмурод тунни тиконга ағанаб ўтказди. Тонгга яқин кўзи илинган экан, гангир-гунгур овоздан уйғониб кетди. Кийиниб супадан тушди ва ҳовли ўртасидаги товатош ёнида гаплашиб турган акалари ёнига борди.

Шу дам ўнг оёғини силтаб босиб келаётган тоғаси дарвозадан кўринди.

— Кетдикми? — дея сўради у кела солиб.

— Ҳозир, — деди катта акаси Холмурод ва тошга ёпишди. Лекин уни қўзғатишга кучи етмади ва нега қараб турибсанлар, дегандай укаларига ўкрайди. Кичик акаси Элмурод дарҳол унинг қаватига кирди: икковлашиб тошни оғилхона томонга юмалата бошладилар. Дилмурод аввалига ҳайрон бўлди, ўйчанлик билан аламнок кулимсиради: «Икковлашиб бир тошга... Отам эса буни бир ўзи Тентаксойдан елкасида кўтариб чиққан!»

— Жиян, бугун отанг раҳматлининг учини ўтказамиз, — дея изоҳ берди тоға. — Оёқ остида ётмасин, деб...

«Четга чиқариб ташламоқчи! Отам елкасида кўтариб келган тошни булар четга чиқариб ташламоқчи!»

Дилмурод шартта акаларининг йўлига кўндаланг бўлди.

— Қўйинглар, жойида тураверсин! — деди у қандайдир бегона, хирқираган овозда ва жиндек қўполлик билан акаларини тошдан йироқлаштирди-да, енгил бир ҳаракат қилиб, тошни қайта жойига юмалатиб қўйди. — Шундай ётаверсин!

Огалар ажабланиб унинг йўғон пайлари темирдек ўйнаб чиққан билаklarига жим қараб қолишди: эҳтимол ҳозир улар Дилмуроднинг қиёфасида оталарини кўраётгандирлар?.. Ҳар қалай, иккови ҳам бараварига елка қисди. Афтидан, Дилмуроднинг бу қўпол муомаласи уларнинг ғашига теккан эди. Ўртада муқаррар дилхиралик бўлишини ўз вақтида англаб етган тоға дарҳол орага тушди:

— Ҳай, Дилмуродбой айтганча бўлақолсин... Энди, йигитлар, тезда бориб, Абдиниқидан қозон обкелайлик. Қани!

Акалари тоғанинг ортидан кўчага чиқиб кетишгач, Дилмурод секин тошга чўкди. Қишлоқни гир қуршаган кулранг қояларга, ёнбағир бўйлаб тартибсиз сочилган тошдеворли уйларга, қишлоқни қоқ иккига бўлиб пишқириб оқаётган сойга, тонгги юмуш билан андармон одамларга назар соларкан, чуқур хўрсинди. Орадан икки йил ўтибди-ю, сой ёқасига тушган қандайдир ғиштин бинони демаганда, қишлоқ ҳали ҳам ўша-ўша — ҳеч нарса ўзгармаган. Фақат, отасининг — кўкиш ҳовурга ўхшаш сийрак туман оғушида абадий мудроқ тоғу тошлар бағридаги қўриқхона назоратчисининг нафаси йўқ қишлоқда... Ундан манави қўрғонсифат ҳовли, уч ўғилу тўрт қиз, бир қўра чорва, шунингдек, кўпгина ўчмас хотиралар гувоҳи товатошгина қолган, холос...

Дилмурод товатошнинг ғадур-будир сиртини сийпалаб, беихтиёр хотиралар оғушига сингди.

Ўшанда у ўн ёшда эди. Отаси тошни Тентаксойдан елкасида кўтариб чиқди. Энаси, азбаройи ичи ачиганидан койиб берганида, у пинак бузмай: «Кампир, бу теваракнинг тоши келига ярамайди, урган сайин увоғи чиқади, бу тош сувда қотган, селда пишган. Бир кели ясайки, неварачеваранггача ҳузурини кўрсин!» деди. Шундан сўнг тошнинг устига тиззалаб олиб, ўткир чақмоқ билан қоқ тепасидан ўйишга тушди. Бироқ бир мисқолча тош кўчар-кўчмас, бирдан ўнг кўзини тутиб их-ихлаб қолди. Кўзидаги тош парчаси олиб ташлангач, аввал, кели топиб бераман, деб бир ой бурун ваъда берган тракторчи ошнасини бошлаб

сўкди, сўнгра хўмрайиб: «Уйинг куйгир, ўр тош экан, бўй бергиси келмаяпти», деди.

Уша куни отаси у-бу юмуш билан овора бўлиб, тошни ўйишга фурсат топмади. Кечга яқин эса кели ваъда берган ошнаси тракторнинг кўҳна цилиндрини кўтариб келиб қолди. Икки ошна цилиндрни ёғочга ўрнаштириб, қулинг ўргилсин бир кели ясашдики, энаси қувонганидан дарҳол буғдой туйиб, сермойу сергўшт паловдан сўнг дастурхонга серқатиқ, хуштаъм гўжа тортди.

Товатошга эҳтиёж йўқолди, шу-шу ҳовли ўртасида турибди.

Қишлоқ бўйича ёлғиз отасигина бу тошни кўтара олар, шуни айтиб Дилмурод тенгқурлари ўртасида доимо мақтаниб юрар эди. Албатта, бошқалар ҳам ундан қолишмас, болаларга хос шавқ ва ишонч билан оталарини кўкларга кўтариб мақташга ҳаракат қилишар эди. Лекин уларники қуруқ гап, Дилмуродники эса аниқ — ана, ҳовли ўртасидаги товатош гувоҳ! Бу тошни ҳатто Сайфи чавандознинг тўнғичи Бегали полвон ҳам тиззасидан юқорига ололмаган!

Тош Дилмуроднинг ғурури эди, отаси эса — ишонган тоғи.

Уларникига тез-тез дарвоза қоқиб, гоҳ дўст, гоҳ душман кайфиятида одамлар келиб турар эди. Ота яхшиларга эшик очар, иззатини қилар, ёмонларни эса дарвозаданоқ изига қайирар эди. Аммо улар бир гапданоқ кета қолмасди: бошда роса ялинарди, хуллас, тортиб олинган милтиқлар ёки қандайдир актлар ҳақида гаплашишар эди. Ота кўнавермагач, ёлвориб турган кимсанинг мулойим башараси шу дамдаёқ қаҳрли тус оларди ва у киши андиша-пандишани йиғиштириб қўйиб, вақти-соати келса бошлаб ўчини олишини очиқ-ойдин айтарди, у билан бирга келганлар ҳам дўқ-пўписа қилар эдилар.

Бундай кезларда Дилмурод ҳовли ўртасида, тош ёнида тик қотганча, можарони бамайлихотир кузатаётган бўларди: «Анов кишининг бақиринини... Уриб кўрсин-чи! Отам манави тошминан бир уриб, ўлдириб қўйсин!» Аммо отаси у кутганичалик, тошни боши узра азод кўтариб, дўқ ураётган кимсага ҳамла қилмас, не-не бало-қазони ўта хотиржамлик ҳамда совуқ-қонлик билан даф этар эди. Кейин, ойда икки-уч бор тортиб олинган милтиқ ва ўғринча дарахт кесганлар устидан тузилган актларни район марказидаги икки

қаватли қизғиш бинога — идорага топшириб қайтарди.

Отасининг бу иши бегоналар тугул, ўз хешларига ҳам кўпда ёқавермасди. Айниқса, тоғага. «Почча, — дерди у, — шу феълингиз ёмонда. Арзимаган жондорни деб кўнгилни хира қилиш яхши эмас». Еки: «Почча, битта арча кесилса кесилибди-да, нима, шу билан тоғда ўрмон камайиб қолармиди? Кўп қийнаманг бечорани, кўз-кўзга тушади-я!» деб эътироз билдириб турарди. Кейинчалик отадан алам еган кишиларни холи ерда учратиб қолгудек бўлса, кўнгилни овлашга тушарди: «Ўзинг кўрдинг, биродар, сени ёқлаб почча (поччам демасди) билан хўб уришдим. Бундан ортиқ нима ҳам қила олардим? Закунга ёпишиб, ўз фойдасидан юз ўгирган телба-да у!»

Қайнисининг орқаворотдан бу тахлит сўзланишларини ота пайқарди-ю, индамасди. Лекин бир гал индади.

Бу воқеа акаси Холмурод институтга киролмай қайтган йили юз берди. У ҳовлида афти аламдан бужмайиб юрди-юрди-да, дардқаш истаб тоғаникига ўтди. Дилмурод унга эргашди. Тоғанинг кайфи чоғ экан, бир шиша арақ очди. Акаси отасидан бекитиқча тўй-маъракаларда оз-моздан ичиб юрар эди, тоғанинг қўлини қайтармади...

Тоға жиянининг дардларини жим туриб тинглади, кейин томоқ қириб деди: «Хўш... энди, жиян, гапнинг пўсткалласини айтганда, отанг қаттиқлик қилди, ҳа! Қўрадаги чорванинг ярмисидан воз кечганида, сен институт тугул, академияга кириб кетардинг... Мана, бизнинг Ғозивой ҳам тўрттанинг кучи билан ўқияпти-да. Лекин, мен отангга айтган эдим. Эшитгиси ҳам келмади. Қаттиқлик қилди!»

Акаси шу гапларга ишонди! Кўнгли ўқсиб, ўпкаси тўлиб, уялмай-нетмай, кўзларига ёш олди...

Отаси тоғда эди. Тунда қайтиб, Дилмуроддан бўлган воқеани эшитди, лекин тишини тишига босди, чидади. Эртаси эса, мис сим қўшиб ўрилган заранг сопли қамчинини белбоғига қистириб Холмурод ётган уйга кирди. Секин туртди. Тепасида бирпас тек турди-да, сизлаб гап бошлади: «Ўғлим, кеча бу, тоғангизникида кўз ёши қилибсиз деб эшитдик?! Бизнинг наслда бундай чигинлар бўлмас эди! Бунақа иснодга қандай чидаймиз энди, а?!»

Илгари у болаларини ҳеч урмаган. Бу гал ўзини

тутиб туролмади, бунинг устига Холмуроднинг қўрқувдан қалт-қалт титраб туриши ҳам газабини ошириб юборган эди. Қамчи ҳавода ғизиллади, ғизиллайверди... Холмурод тўшакка михлангач, отаси тўғри тоғаникига ўтибди. Тоға ишга отланиб турган экан, поччасининг вазоҳатини кўриб, ўзини деразадан ташлаб қочибди, ҳовлиси ортидаги арчазордан паноҳ топмоқчи бўлган-да. Кейинчалик отасининг айтишича, тоға бехос тошга қоқилиб, коптокдай сой тубига юмалабди...

Орадан кунлар ўтиб, тоғанинг баданидаги майда жароҳатлар битиб кетди-ю, лекин ўнг оёғи бир умрга мажруҳ бўлиб қолди... У поччанинг устидан шикоят қилмади — элу халқдан уялди.

Ота эса бу воқеани шундай шарҳлади: «Қумтоши тушмагур жуда мўрт экан, сал турткига уваланиб кетди».

Отанинг қизиқ феъли бор эди: у одамларни бирор хил тошга менгзар эди. Масалан, тоға билан Холмуродни «қумтош» дерди, чунки буларни оғирнинг устидан, енгилнинг остидан юргувчи имони суэт кимсалар, тирикчилик деб ҳар қандай ҳаром-харишдан қайтмайдиганлар, деб ҳисобларди. Янгаси Нигорахонни чақмоқтошга менгзарди: ҳар қанча учқун бериб, кўзни олган билан тафти йўқ — Элмурод бечоранинг чаккаларига бекорга қиров қўнмаган, дерди у. Қўшни участка қоровули, оғайниси Чўли ўрмончини эса — асрий харсангтошга: унинг имони бут, эътиқоди мустаҳкам!

Дилмурод отаси уни қайси тошга менгзаганини билмайди. Ҳаёт бўлганида, бир кун келиб, албатта, ўхшатарди ҳам...

Ҳовли юзига офтоб бир текис ёйилганда, пастдан катта қозон ортилган эшакарава, арава кетидан акалари ва уларга нималарнидир уқтириб келаётган тоға кўринди. Тоғанинг қийналиб қадам ташлашини кўриб, Дилмурод кўнглида унга нисбатан ғалати бир илиқлик туйди: «Қариндош — қариндош-да! Бечора барча гина-кудуратини унутиб, ҳамма ишга бош-қош бўлиб юрибди!»

У ювинишга тутинди, жамалаксоч синглиси офтобада сув қуйиб турди. Энаси унга оҳорли кўйлак-шим ва юпқа пахталик яп-янги тўн ҳамда дўппи олиб чиқди. У буларни киймоғи, яъни мотам либосида бўлмоғи лозим эди.

Отасининг йигирмаси ўтди. Келди-кетди ариди. Дилмурод ҳам кўп қатори жудоликка секин-аста кўникди. Шу кунларда Тошкентга жўнаш тараддудиди эди.

Бугун у сафар олдидан кўнглини ёзиб келиш ниятида тоғни айланмоқчи бўлди. Тасмаси чирий бошлаган дурбинни елкасига осиб, отхонага ўтди: от жойида йўқ! Шундагина отасининг тўриғини тоғаси миниб юрганни эслади. Юрагининг бир чети жиз этиб кўйди-ю, пиёда йўлга тушди. Қишлоқнинг кун чиқиш тарафида юксалган Кампирқоя чўққисига чиқиб борди. Чўққидан атроф кафтдек кўзга ташланиб турарди. У тош устига ўтириб теваракни кузата бошлади. Бир пайт қишлоқ ёқалаб ўтган йўлдан тимирскиланиб келаётган иккита енгил машина кўринди. Қизиқсиниб, кузатишда давом этди. Ана, олдинда келаётган машина қишлоқдан ярим чақиримча беридаги кўм-кўк олмасор орасида оқариб турган қоровулхона биқинидаги шлагбаумга тумшуқ тираб тўхтади. Кимдир тушиб қоровулхона эшигини тортиб кўрди. Кейин у ёқ-бу ёқ аланглаб, шлагбаум арқонини бўшатди. Машиналар олға интилди: шлагбаум очиклигича қолаверди.

Машиналарнинг қўриқхонага бамайлихотир кириб келиши Дилмуроднинг гашига тегди, хаёлида кечаги суҳбат жонланди.

Кеча кечқурун Чўли ўрмончи атай уни йўқлаб келибди.

— Ҳа... Отанг раҳматли бир қоя эди! — деди Чўли ўрмончи узоқдан гап бошлаб. — Шундай одам-а!.. Эсиз!

— Иссиқ жон-да... ким ўйлабди дейсиз! — деди акаси Холмурод.

— Армия-ку битди, — деди Чўли ўрмончи Холмуроднинг гапига эътибор бермаган кўйи, — энди нима қилмоқчисан, Дилмуродбой?

— Бу ўқийди, — деб Холмурод яна орага суқилди.

— Ўқимоқчиман, амаки, — деди Дилмурод ҳам.

— Нималикка?

— Шу, физкультура институтини қоралаб турибмиз.

— Ҳм, Тоҳир малимдай болаларга «раз-два» ўргатаркансан-да?

— Йўқ, курашчи бўламан. Йўлланмам ҳам бор армиядан!

— Курашчи бўлиш учун институтда ўқиш шартми? Ахир, курашни ўзимизнинг тўйларда ҳам ўрганса бўлади-ку?

— Тўйдаги курашни гапирасиз-а, Чўли амаки. — Холмуроднинг жаҳли чиқди. — Ахир, укамдан иттифоқ миқёсидаги курашчи етишиб чиқиши мумкин. Ахир, бунинг турган-битгани... нима эди... талант-ку! Ана, Мели полвон, телевизорларда чиқяпти. Отаси қишлоққа сиғмай қолди! Дилмурод уни Қарқарадаги тўйда оёғини осмондан келтириб урган!

— Талант-малантини билмадим-у, дўхтир, лекин кўриқхона қаровсиз қолди. Демокчиманки, бу отаннинг ўрнини босса! Тўрақул, Раҳмонбердиларга қолса дунёни сел боссин: улар кўпроқ ўз томорқаларига қайғуришади. Қара, кўриқхонага ит ҳам кирыпти, бит ҳам. Яна ўзи билади, буниям ўзига яраша калласи бор!

— Эътибор берма гапига, — деди Холмурод чол кетгач. — Унга қолса, бутун авлодимиз ўрмончи бўлсин. Жа савияси паст одам-да, курашни тўйда ўрганса бўлармиш. Тавба. Тилиям ўлгудек сассиқ: бир куни мени тўхтатиб олиб, сенга дўхтирликдан кўра қассоблик кўпроқ ярашади, жасадингни қара, дейди...

Дилмурод акасининг семиз, қип-қизил, баркашдек башарасига, тугмаларини таранг тортиб турган катта қорнига қараб туриб, Чўли ўрмончининг топқирлигидан ичида кулиб қўйди.

— Сен йўл тадоригини кўравер, мен эртага самолётга белат обкеламам, — деб сўзини тугатди Холмурод.

Машиналарнинг бемалол кўриқхонага кириб келиши Дилмуродга отасининг йўқлигини яна бир карра эслатиб қўйди.

Машиналар Дилмурод турган қоя остида — сой секинлаб оқадиган хушманзара сайхонликда тўхтади. Эшиклар очилиб сариқ-семиз, узун-қисқа саккиз киши тушди ва бари қўлини белига тираб, теваракни мароқ билан томоша қилаётгандек пича турди. Сўнгра бирин-кетин юмушга унашди: кимдир болта тутиб арчазор оралаб кетди; кимдир калта сопли белкуракда тандир қаза бошлади; яна кимдир сой бўйига жой ҳозирлади; икки киши машина юкхонасидан оёқлари кулукланган семиз қўйни олиб, четроққа ўтди. Қолган учтаси — басавлат ва қориндорлари белигача ечинишиб, баданларини офтобга тоблаганча, карта ўйнашга тушишди.

Уларнинг бу тахлит эмин-эркин юришларидан кайфияти бузилган Дилмурод кўрмайин ҳам, кўймайин ҳам, деб ўрнидан турди. Бир хаёли — уларни ҳайдаб

юбормоқчи ҳам бўлди. Лекин ўзини ҳуқуқсиз сизди; ахир, кимсан, деб сўрашса, ўлиб кетган Бегимқул ўрмончининг ўғлиман, дейдими? Қандай айтади?

Дилмурод пастга эниб, жар ёқалаб борди-да, Мингбулоқ тарафга ўрлади. У ерлар ёввойи олма, зирк буталари билан қопланган, зеҳн солиб қараган киши буталар ўз-ўзидан ўсмаганини, уларни миришкор қўл тартиб билан ўтқазганини пайқашни қийин эмасди.

Бу ўрмонни таниган Дилмуроднинг кўнглидан ғашлик ариб, хаёлида ёқимли хотиралар уйғонди.

Ушанда ўртанча акаси Элмурод ҳайкалтарошлик институтида (ҳозир область марказида ишлайди. Хайкалтарош) ўқирди. Ердан қор ариб, ҳаво энди-энди исий бошлаган баҳор кунларининг бирида шаҳардан қайтиб, товатош атрофида айланишиб қолди. Қўлида асбоб-ускуна.

— Нима қилаяпсан, ўғлим? — деди ота унинг ҳаракатларидан ажабланиб.

— Бюстингизни ишламоқчиман, ота! — дея жавоб берди акаси бир оз такаббурлик билан.

— Буйстинг нимаси?

— Буйст эмас, бюст, яъни, сизнинг қиёфангиз!

— Э, ҳайкалми?

— Шундай деса ҳам бўлади.

— Ҳм... Кейин мактаб ҳовлисидаги анов ҳайкал ёнига ўрнатиб қўясанми?

— Нимани?

— Ҳайкалимни-да.

— Э, йўқ. Проста так... ўзим учун-да, ота. Ижод...

— Ҳай, унда мен сенга бошқача ҳайкал ясашни ўргатаман, ўғлим. — Отаси шундай деди-да, Дилмуродга юзланди: — Ўғлим, омбордан учта белкурак обчиқ!

Ота Элмурод билан Дилмуроднинг қўлига биттадан белкурак тутқазди-да, уларни Мингбулоққа бошлаб борди. Тақир ерни кўрсатиб, бир қадам-бир қадам оралиқ ташлаб юзтадан ошиқ чуқурча кавлашни буюрди.

Уша кунни учовлашиб номозгаргача кўчат ўтқаздилар. Уйга қайтаётиб, ота йўлда Элмуродга деди:

— Манов арчаларни ким ўтқазганини биласанми? Билмайсан! Унда сен чақалоқ эдинг. Буларни раҳматли бобонг эккан. Қара, қандоқ ўрмон бўлган! Анов нишабликдагиларни Сайфи чавандоз, хув Бужур қоя этагидагиларни Сафарали, мана бу тошлоқдагиларни Тоҳирбек эккан. Э-э, санаб саноғига етмайсан. Илга-

рининг одамлари йирик-йирик бўларди. Имони бут, илиги мустаҳкам эди! Ҳозир одамлар майдалашиб боряпти, бўй-басти эмас, феъл-атворини айтаман... Мана, сени ким айтади Бердимурод полвоннинг невараси, деб?! Тагин, ҳайкал дейсан. Кейин, Чўливой билан Берди тажанг устимдан кулиб юришсинми? Унинг ўрнига бир туп дарахт эк! Буларни эккан одамнинг кўпи ўтиб кетди, аммо-лекин ўрмонлари қолди! Биз қариялар ҳали-ҳали уларни эслаб турамиз, фалончини ўрмони, деб!

Қўллари қавариб, қовоқ-тумшуги осилган акаси чурқ этмади. Лекин шу-шу у ҳам тошга қайта яқинлашмади. Ушанга ҳам, мана беш йил бўлибди.

Дилмурод хаёл оғушида бутазор оралаб бораркан, арчазорга етган жойида туйқусдан кўзи буталар остида ўзаклаган равоч япроқлари орасида хиёл учи-чиқиб турган ёғочга тушди. Япроқларни оёғи билан нари-бери суриб, олиб кетишга тайёрлаб қўйилган иккита арча ёғочини кўрди.

Дилмурод қишлоққа қайтиб, тўғри Тўрақул ўрмончиникига борди, уйда йўқ экан, Раҳмонбердиникига ўтди. Раҳмонберди томорқасидаги тамакига ишлов бераётган экан. Дилмуродни кўриб ҳайрон бўлди.

— Раҳмонберди ака, — деди Дилмурод саломалиқдан сўнг мақсадга кўчиб, — Мингбулоқда кимдир иккита арчани кесиб, тайёрлаб қўйибди. Ичкарида чет одамлар ҳам юрибди.

— Оббо, энағарлар-эй! — Раҳмонберди ўрмончи гўё ғазабланган бўлди. — Тутамиз, жиян, гирибонидан гиппа тутамиз. Чет кишилар қаерда юрибди дединг?.. Бўпти, ҳозир борибоқ тирқиратаман!

Дилмуроднинг назарида, у ҳозироқ қўриқхонага от қўядигандек эди, кўнгли тинчланиб кўчага йўналди. Юқорига ўрлар экан, пастқам девор оша Раҳмонбердини кўрди: у аввалгидек бамайлихотир кетмон чопар эди.

Кўрганларини кечқурун акасига айтган эди, Холмурод унинг куюнишидан ҳайрон бўлди:

— Қўриқхона билан неча пуллик ишинг бор? Ана, эгалари қарасин, қарутдек санаб пулини оляпти-ку!

— Айтим-ку, қарамади, деб! Бунақада...

— Э, бошни қотирма! Бунча оҳ-воҳ қиласан? — Холмурод уни жеркиб бўлиб, олдига паспорт билан бирга битта билет таплади. — Ма, эртага учинчи рейсда учасан.

Ғазабдан Дилмуроднинг тирноғигача титраб кетди.

— Тош! — деди паст, лекин шиддатли овозда.

— Нима?

— Тош! Қумтош! Отам билиб айтган экан: Қумтошсан!

— Эсингни едингми?!

Дилмурод акаси ёнидан туриб, меҳмонхонага ўтди. Шифтга қараб, узоқ ўйланиб ётди. Кейин, илжис ўрнидан қўзғалди ва ғулдираб қўйди:

— Ҳали сенларга кўрсатиб қўяман!

У Мингбулоққа етиб келганда, тоққа зимистон қоронғилиги чўккан эди. Атрофни бир сидирға кўздан кечириб чиқди-да, бориб катта харсанг панасига ёнбошлади. Унинг тасаввурича, ўғрилар сой тарафдан келиши лозим эди. Ҳақиқатдан ҳам, орадан кўп ўтмай, сойликдан икки отлиқнинг қораси кўринди. Улар суҳбатлашиб келмоқда эди. Шевасидан Дилмурод уларнинг юқори қишлоқликлардан эканини дарров пайқади. Бундан ғзаби ўн чандон ортди. Чунки уларнинг кўпи вақтида отасига хўб алам ўтказган эди...

Гуркираб турган арча ўрнида жудоликдан шоҳидлик берувчи кундани кўрса, отаси доим тўсатдан боди тутган кишидек афти бужмайиб, қадди дол бўлиб қолар эди. Унинг таърифича, юқори қишлоқ аҳлининг аксарияти ернинг сийнасига ёпишган кана — унақалар уйини тошдан қуради, томига арча ёғочи ишлатади, чорваси тоғда ўтлайди, лекин ўзларидан билиб тоққа бирорта чўп ўтказмайди.

Шу дамгача Дилмуроднинг юрагида чўкиб турган истиҳола бир зумда тарқаб кетди. Аксинча, у энди ўзини ҳуқуқли, бурчли сизди, қўриқхона учун жавобгар ҳис қилди.

Ҳайқирганча тош панасидан отилиб чиққанида, ўғрилар отдан тушиб, ёғочларни ўнгариб кетишнинг ўнғайроқ йўлини маслаҳат қилмоқда эдилар. Кутилмаганда қаршисида пайдо бўлган Дилмуродни қоровул билиб, уларни бири қочмоққа тутинди, лекин энди эгарга тирмашган чоғида энсасидан тутган кучли қўл уни буталар остига улоқтирди. Иккинчиси қўрққанидан таёқдай қотди, кейин Дилмуроднинг марҳум ўрмончининг ўғилларидан бири эканини сезиб, дадиллашди.

— Ой-й, кимсан ўзи?! Бизни тутмоққа провонг борму? — дея урмоққа қўл кўтарди.

Дилмурод унинг қамчин тутган қўлидан шаппа ушлаб, елкасидан ошириб урди: икки киши экан, шу

тобда ўн кишини саранжом этмоққа чоғи, ҳадиси бор эди унинг.

Ўғрилар апил-тапил ўринларидан турдилар, лекин устларига тик бостириб келаётган йигитга рўбарў бўлишга юраклари дов бермади: отларига тирмашиб қочиб қолдилар.

Отлар дукури узоқлашгач, Дилмурод ёғочларга қаради: «Энди нима қилдим буларни? Бугун бўлмаса эртага барибир ўмаради. Ахир, мен бир умр уларни пойлаб ётолмайман-ку!..» Лекин юраги ғашланмади, қайтага димоғи чоғ бўлиб, яйраб кулди. Кейинги кунларда биринчи бор юракдан чиқариб кулиши эди. Тун пардаси қўйнида тинч мудраётган тоғлар ёлғиз ўзига дахлдордек атрофга мағрур назар ташлади.

Холмурод кекчи эди. Укасининг кечаги гапини ҳали ҳам унутолмаган, аллақачон йўл тадоригини кўриши лозим бўлган Дилмуроднинг товатош устида хотиржам ўтирганидан ажабланса-да, бориб сабабини сўрашга бўйни ёр бермади. Бироқ ичи ёнарди. У чап қаноти сал пачоқланган яшил «Жигули» сини узоқ артиб тозаларди. Моторни ўт олдириб, бўлақол, кеч қоляпмиз, деган маънода кетма-кет кучли газ берди. Дилмурод эса, ўзи ўтирган тош мисол қотган. Синглиси кийим-кечак билан тўлғазилган чамадонни кўтариб чиқиб, унинг ёнига қўйди: Дилмурод гўё меров — қиё боқмайди. Энаси келиб, ҳолини сўради: Дилмурод гўё гунг — миқ этмайди...

У то қишлоқ адоғида қандайдир машинанинг қораси кўрингунича, шу тахлит ўтирди. Кейин шитоб билан пастга эниб кетди. Қоровулхонага машинадан сал олдин етиб борди. Шлагбаумни ёпган ҳам эдики, сариқ «Москвич» етиб келди. Ундан жонсарак, ориққина шофёр йигит ва чакка сочлари оқарган киши тушди. Бошқалар машинадан чиқмади, кўкракларини олдинги ўриндиқнинг суянчиғига тираб нотаниш назоратчига ажабсиниб қараб ўтираверишди.

— Ишлар тузукми, ука? — деди оқсоч киши қўлини чўзиб. — Раҳмонберди кўринмайдилар?

— Бу ёққа кириш мумкин эмас! — деди Дилмурод қўрслик билан.

— Ия, ахир олдинги ҳафта...

— Ака, машинани қайтаринг!

Ҳайдовчи йигит оқсочга қаради. Оқсоч Дилмуродни гўдак билиб, аврамоққа тутинди, лекин...

— Ака, кўп минғирламасдан, машинани қайтаринг! Йўқса... — Йўқса нима бўлишини унинг ўзи ҳам билмасди.

Оқсоч ноилож қолди: гап талаш иш фойдасизлигини билди. Бўйин эгиб кетмоқ қийин эди, шунингдек, йигитга аччиқ сўз айтмоқ ҳам қийин... Машина изига қайрилди. Дилмуроднинг назарида оқсоч боплаб сўкинди, на илож — парво қилмади. Бу унинг дастлабки сўкиш эшитиши эди. Эҳ-ҳэ, ҳали ҳаммаси олдинда.

Бугун якшанба эмасми, тушгача йигирмага яқин машинани изига қайтарди. Бунгача Холмурод икки марта келиб кетди. Ҳар келишида ёлворади, бақиради, сўкиниб-сўкиниб кетади. Дилмурод тош, Дилмурод гунг — акасига лоақал қайрилиб қарамади.

Сўнг тоға келди. Маълум бўлишича, бозордан қайтиб Холмуроддан барча гапни эшитган, хўб ажабланган, сўнг отни қайта эгарлаб, бу ёққа йўл олган.

— Келинг, тоға, — деди Дилмурод уни оғиз очгани қўймай. — Зап келдингиз-да! Энди отдан тушинг!

Бўла қолинг! Отнинг эгаси бор! Бировнинг отини минишга... уялинг, тоға!

Тоға анграйди, олдинига ҳазил қиляпти, деб ўйлади, жиддийлигини билгач, зардаси қайнади: отдан шартта тушиб, қамчинни четга улоқтирди-ю оқсоқланганча изига бурилди.

Дилмурод сакраб отга минди. Қишлоққа йўл тутди. Сайфи чавандознинг ҳовлиси ёнидан ўтаётиб, одатдагидек, ошхона туйнугидан кимдир мўралаганини пайқади. Уша ёққа ўғринча нигоҳ ташлади: чиройли рўмол танғилган бошнию катта-катта кўзларни кўрди. Юраги дукиллаб, ширин энтикди. Бирдан кўз ўнгида Тошкент, ётоқхона ва Шоира пайдо бўлди, бироқ уларни худди тушдагидек тезда унутди. Беихтиёр ортига ўгирилиб, яна ошхона томонга қаради. У қараши билан чиройли бош кўздан ғойиб бўлди — уялиб қочди!..

Дилмурод уйга қайтиб, отни асли жойига қантарди ва ҳовлига ўтди. Кўзи товатошга тушди. Отаси ўшандан кейин бу тошни ҳеч қачон кўтармагани илк бор ёдига тушди. Ва лекин умр бўйи елкасида ундан минг чандон оғир, зил-замбил юкни кўтариб келганини, эндиликда бу юк ўзининг елкасида эканини юрак-юракдан ҳис қилди.

РҰМОЛЧА

«Менинг ҳам шунақа рұмолчам бұлганидами, болаларга кўрсатиб роса хавасларини келтирардим! Ксейин ойна тепасига ёйиб қўярдим! Уйимиз чиройли бўлиб кетарди!..» Қўлидаги сариқ рұмолчага термулганча, нимқоронғи сомонхона тўрида, чирик хашаклар устида ўтирган болакай гоҳ энтикарди, гоҳ ўкикарди... Рұмолча чиройли, гирдига қизил ипак билан тўр тўқилган, бир четига эса «М», «М» ҳарфлари чатилган эди. Аммо у ўзиники эмас-да, на бировга кўрсатиб бўлади, на мақтаниб — болага шуниси алам қиларди.

У бирдан ҳовлиқиб туриб кетди: «Энамга айтсам тўқиб бермасмикан?» Аввалроқ шу фикр хаёлига келмаганидан ажабланди. Рұмолчани тезгина қоғозга ўраб, девор тирқишига бекитди-да, дағал тахталардан қўполдан-қўпол ясалган оғир эшикни секин итариб, ўғри мушукдай аланглаб қўрага чиқди, қўрадан ҳовлига ўтди.

Она айвонда кўйлакка ямоқ тикиб ўтирар эди, тепасига келиб тик қотган болакайга анчайин қараб қўйди-да, ишида давом этди.

— Эна, менга рұмолча тўқиб беринг? — деди болакай ялинчоқ оҳангда.

Она ёнидаги қийқим-сийқим жойланган қуроқ тугунни кавлаштириб, бир парча тоза оқ латтани болакайга узатди.

Болакай латтанинг орқа-олдини айлангириб кўраркан:

— Нима бу? — деди таажжубланиб.

— Рұмолча.

— Ий-й, бунақаси керакмас! — унинг лаблари чўччайди.

— Қанақаси керак?

— Кашталиги!

— Унақасини катта йигит бўлсанг қизлар тўқиб беради! — она кулди.

— Қачон катта йигит бўламан?!

Она ялт этиб унга қаради. Кўзларига ҳайрат инди: «Тавба, нима деяпти бу?!»

Шу пайт бешикдаги чақалоқ инга-ингалаб қолди. У бешик билан бирпас андармон бўлди, чақалоқни тинчлантириб, яна ўғлига қаради. Болакай ҳамон қақ-қайиб турар, кўзларида умид, нимадир кутмоқда эди. Она қизаринди — рўмолча тўқишни билмас эди.

— Сен бола, бузоққа сув бердингми? — дея сўради болакайнинг хаёлини рўмолчадан чалғитиш учун. Йўқ, жавобини олгач, ғазабланган бўлди: — Сенга қачон эс киради, а? Нима, доим қулоғингга қуйиб туришим керакми?

Болакайнинг кўнгли чўкди. Ҳовлига чиқиб, тумшайганча туриб қолди: «Нега унақа дейди? Қачон катта йигит бўламан-у... Эҳ-ҳи!» Шунда ўзини жуда кичкина, билагида ўрмалаб бораётган чумолидан ҳам кичкина ҳис қилди.

Бузоққа сув бериб келганида, тушликка қайтган отаси айвонда ёнбошлаб ётар, онаси пойгоҳда чалоб қилатуриб, эрига қараб жаврар эди:

— Ҳой, отаси, манавингизнинг тани соғмас, меров-сираб қолган. Бугун алланималар деб бошимни қотирди. Дўхтир-пўхтирга қаратиш керак буни.

Ота сергак тортди, ярим ўгирилиб, ўғлининг рангрўйига синчков разм солди. Қалтис вазият: агар ота унинг соғлиғидан салгина шубҳаланса — тамом, қишлоқ медпункти қолиб, тўғри район марказидаги касалхонага олиб тушади. Дуч келган эшикка бошини суқиб: «Бу силарни каттаконларинг қаерда?» деб суриштиради. Улар отасини бош врач ҳузурига йўллашади. «Дўхтиржон ака, шу бизнинг гўдакни кўриб қўйинг! — дейди у болакайни олдинга туртиб. — Кечадан буён мазаси йўқроқ». Унинг довдир хатти-ҳаракатларидан болакай уялади, отасига ҳайратомуз қараб турган оқ халатли чиройли опалар олдида гуноҳкор сезади ўзини...

Йўқ, отаси хотиржам эди, соқол босган иягини қирт-қирт қашиб, онасига хўмрайди: «Ваҳиманг қурсин, сени!»

Болакай уйга кирди. Тахмондаги пўстаклардан бирини олиб, чаппа тўшаб ётди. Уйқуси келмас, бутун фикри-зикри рўмолчада эди: «Қани энди менинг ҳам шунақа рўмолчам бўлса!»

Айвонда ота-онаси баҳслашишар, гап унинг ме-

ровсираб қолгани ҳақида борар эди. Онаси ҳақ — у ўғилчаси руҳиятида англаб бўлмайдиган нимадир содир бўлганини ботиний сезги билан ҳис қилмоқда эди.

Воқеа беш кун бурун, қишлоққа кўчма кино келган кун и юз берди: пешинда кўчага чиқиб кетган болакай уйга биратўла кино тугагач қайтди. Дарвозадан кириши ҳамон бедапоядан олиб келинмаган бузоқ эсига тушди. Оббо, яна гап эшитадиган бўлди-да... Оёқ учида юриб, қўра эшигига борди. Эшик тирқишидан ичкари мўралади: бузоқ йўқ! Беҳол деворга суянди. Томорқага ўтай деса, қоронғи, ваҳимали, кирмай деса, онасининг калтаги. Аксига олиб бугун акалари ҳам, отаси ҳам йўқ — тоғасиникига кетган, онаси эса, супада, биғ-биғ йиғлаётган укасини овутолмай, хуноб бўлиб ўтирибди.

— Қорагинанг ўчсин сени-я! Шу пайтгача қаерларда санқиб юрибсан, а? — дея қичқирди она унинг шарпасини пайқаб.

Қоронғида қоқилиб-поқилиб, токзор оралаб бориб, бедапояга чиқди. Қаровсиз қолган бузоқ арқонига ўралиб, девор тагида ётган экан, тимирскиланиб қозикни топди. Чийрилган арқонни бўшатиб, энди бузоқни ҳайдамоқчи эди ҳамки, шундоқ ёнгинасида кимдир кулгандай бўлди. Болакай бир сакраб тушди, ён-верига аланг-жалаңг қаради. Ажина! Бузоқни ташлаб қочмоқчи эди, оёқлари жойидан жилмади; бақирмоқчи эди, овози чиқмади. Қутилмаганда, қиз боланинг «Вой!» дегани, сўнгра йигит кишининг бўғиқ, эҳтиросли овози эшитилди:

«Бугунги кун, назаримда, бир йилга чўзилди!»

Қиз кулди:

«Менга ҳам!»

Боланинг вужудидаги қўрқув энди ҳайрат билан алмашинди (овоз девор ортидан келмоқда эди). Анкайиб қолган болакай, қўлидан арқони тушиб, беихтиёр деворга қапишди. Овозлари танишдай... «Ким бўлди экан?!»

«Мен сизни... Жонгинам!..» деб эҳтиросли эркаларди йигит. Овози ғалати, худди тепа ошган кишидай хансирайди.

«Вуй-й, Мухтор ака!.. Унақа қилманг!» деб қолди қиз.

«Ия, Мухтор ака-ку! — Болакай ҳаяжондан қалқиб кетди. — Ановиниси ким бўлди экан?! Малика

опами?! Ҳа, Малика... Малика опа! Нима қилишяпти улар?!»

Қандайдир «чўлп-чўлп...» дан сўнг шивир-шивир эшитилди яна.

Болакай ўзини ноқулай ҳис этди, кетмоқчи бўлди. Бироқ ҳамма ёш болаларга хос қизиқувчанлик уятдан устун келди, уларни кўрмоқ истагида деворнинг кемтик жойига борди. Кемтик баланд эди, бўйи етмади. Шу пайт онаси чақириб қолди. Юраги тошган болакай, токзор оралаб юрган бузоқни олдига солиб, ҳовлига чопди. Ҳозиргина эшитган-кўрганларини онасига айтмоқчи бўлди.

— Шунчаям йўқ бўлиб кетасанми, жувонмарг?! — дея бақирди онаси тўсатдан унинг қулоғидан чўзгилаб.

Болакай жизиллаб оғриётган қулоғини чангаллаганча, кўчага қочди. Хўрлиги келди: «Энди, айтиб бўпман, ҳечам айтмайман!»

У сирни онасига айтмади. Эрталаб тоғасиникидан қайтган акаларига тиш ёрмоқчи бўлди-ю, кеч бўлиши билан уларнинг деворга ёпирилишини ўйлаб, шаштидан қайтди, қизганди. Лекин кимгадир айтгиси келарди. Айтди, бузоғига айтди:

— Мухтор ака Малика опани ўпди... Мен билдим! Фақат мен биламан буни! Сен ҳеч нимани билмайсан! Мана шунақа!

Бузоқни серўтроқ жойга қантариб қўйди-да, девор ошиб, тутзорга (деворнинг нарёғи колхоз тутзори эди) тушди. Йигит билан қиз турган кечаги жойни синчиклаб кўздан кечира бошлади. Чала қуриган, топталган хаслар устида қимматбаҳо қанд қоғозлари, яна алланималар сочилиб ётар эди. Болакайнинг оғзидан суви келди, қулт ютиниб, қоғозлардан бирини қўлига олиб ҳидлаб ҳам кўрди. Тўсатдан ғумайлар орасида сарғайиб турган нарсага кўзи тушиб қолди. Сарик рўмолча! Гирдига қип-қизил ипак билан тўр тўқилган, бир четига «М», «М» ҳарфлари чатиб битилган чиройли сарик рўмолча! Ундан хушбўй атир ҳиди анқир эди.

Болакай қувончдан энтикди. Тезгина рўмолчани қўйнига яшириб, девор ошди. Худди қўйнидагини биров кўриб қоладигандай, биқиниб сомонхонага кирди. Рўмолчани хашаклар орасига бекитиб қўйди-да, ташқари чиқиб, бир варақ қоғоз топди, сўнг яна сомонхона эшигини зичлаб ёпиб, хашаклар устига яхшилаб ўрнашиб олди-да, ҳаяжон ичида рўмолчани

кўздан кечира бошлади. Рўмолча чиройли эди, ҳарф-лариям бор!

Болакай бу ёруғ оламда бузоғи, ота-онаси, ака-лари ва укаси, тарғил мушугию олапар ити, шунинг-дек, шўх жўраларидан ташқари, «Жоним!..» деб қизни эркаловчи йигит, йигитга рўмолча тикиб берувчи қиз ҳам борлигидан авваллари беҳабар эди. Ҳатто Малика опа билан Мухтор акаларни кўча-кўйда учратиб қолса унчалик эътибор бермасди, энди атайин уларнинг йўлига чиқадиган, алланечук томоша қиладиган бўлди. Белида энли камар, ўсиқ, қора соч-лари силлиқ таралган, укки кўз, новча йигит унинг назарида энг чиройли йигит эди. Қиз эса, момоси сўзлаб берган эртақлардаги фариштанинг ўзи! Тўғри, эртақлардаги фаришталар болакайнинг тасавбурида оппоқ ҳарир кўйлақда, оппоқ қанотларини елпиганча, чехралари гулгун ҳолда намоён бўларди. Бу қиз эса, қорагина, елкаларида қанотлари ҳам йўқ, кўйлаги ҳам оппоқ ҳарирдан эмас, оддийгина, майда гулли чит кўйлақ. Аммо у чиройли рўмолчалар тикишни билади!..

Болакайга алам қиладиган жойи шу эдики, рўмолчани бировга кўрсатиб бўлмайди. Эгаларига қайтаришни ҳатто ўйламасди ҳам. Шунинг учун яшириб сақ-лаяпти-да. Болакай ўзининг ҳам шунақа рўмолчаси бўлишини жуда-жуда истар, бу истак кундан-кунга кучайиб бормоқда эди. Ахир, рўмолчани бировларга кўрсатиб мақтаниш қандоқ маза! Бугун онасига ялиниб кўрди, лекин кўнмади: «Катта йигит бўлсанг, қизлар тикиб беради», деди. Энди унинг тезроқ катта йигит бўлгиси келарди. Ўшанда у истаган қизига: «Эй, жоним!» деса — бас, қизлар чиройли рўмолчалар тикиб беради!

Эртаси чошгоҳда болакай, одатдагидек, бузоғини суғориб кўйиш учун челак кўтариб, кўчага чиқди. Дарвозалари қаршисидаги водопровод атрофида тўрт-беш қизалоқ чуғурлашиб турар, навбат билан сув олмақда эди. Қизларни кўргач, болакайнинг бошига ғалати фикр келди: «Эй, жоним!» десам шулар тикиб бермасмикан? Беихтиёр қизалоқлар орасидан кўнглига мосини ахтара бошлади: аввал, ўзидан икки синф юқорида ўқийдиган Саломатни танлади. Лекин қиз-нинг бурун кавлаб туриши унга ёқмади, айниди. Кейин яна икки қизни кўз остига олди-ю, улардан ҳам у-бу айб топди. Охири ўзи билан бирга ўқийдиган кўшни

қизча — Раъно дидига ўтиришди. Аммо бу гал унга ҳеч нима демади, сувни олиб, уйга кириб кетди.

Пода қайтар пайти эса қизни ёлғиз учратди, ариқ бўйида сабзи тозалаётган экан. Тепасида серрайиб турган болакайни кўриб, Раъно аввалига ҳайрон бўлди. Чунки болакай кўзлари ёнганча, шира юқи лабини ялаётган гўдакдай, нуқул тамшанар, атрофга безовта аланглар эди... Кейин бир оз чўчиди: «Тағин сочимдан тортқилаб қолса-я!.. Ҳо-о, тортиб ҳам кўрсин-чи, акамга айтиб...» Ҳар эҳтимолга қарши ўрнидан турди.

— Эй, жоним Раъно! Мен сизни... — деди болакай дудуқланиб ва бошини қашиб қолди: «Тағин нима дейиш керак эди?!» Қизча анқайди: бола уни сизламоқда эди, бунинг устида гаплари ҳам ғалати.— Қанчалик яхши кўришимни билсангиз... Эҳ-ҳ! — деди болакай яна.

Энди қизчанинг жаҳли чиқди. Шаҳд билан қўлини олдинга чўзган эди, тирноқлари ниманидир сидириб ўтди. Шу заҳоти боланинг ўнг юзида қонли излар кўринди... Қизча йиғлаганча, дарвоза ортига ўтиб, ғойиб бўлди.

Болакай каловлана-каловлана ортига бурилди. Кафтини юзига босди, бармоқларига қон юқди. Шу кўйи турганида бўйни аралаш елкасига нимадир тарс этиб тушди. У мункиб юзтубан йиқилди. Йиқилиши билан бели, елкаси аралаш тепкилар туша бошлади. Оғриқдан болакайнинг кўз олди туманлашиб, додлаб юборди...

Бир пайт қўлтиғидан кимдир кўтарди. Хўрлиги келиб бўзлаётган болакай халоскорига қаради: катта акаси Холдор экан.

— У энағар қаттиқ урдими? — деб сўради у.

Болакай индамади.

— Тўра қийшиқ нега урди, деяпман?

У сесканди. Акасига ялт этиб қаради:

— Ким?!

— Ким урганини ўзинг билмайсанми?

Болакай силтаниб, акаси қўлидан чиқди, қочиб бориб сомонхонага кирди. Ўзини хашаклар устига ташлаганча ётди, узоқ ётди. Қизик, Раъно сабзи тозалаётган эди, тепасига борди, яхши кўраман, деди. У эса, рўмолча тикиб бериш ўрнига болакайнинг бетини тимдалади, акасига урдирди... Болакай оҳиста бош қўтариб, девор тирқишидан ташқари қаради. У ўзини гуноҳкор сезмоқда эди. «Бировнинг рўмолчасини олганим учун Раъно мени тимдалади, акаси урди... Ҳозир

бораман-да, рўмолчани Малика опага бераман, топиб олувдим дейман, сизларни ҳеч кимга айтганим йўқ, дейман. Ё Мухтор акага берсаммикин? Тутиб олиб урса-я, нега гап пойлаб юрибсан, деб...»

Орадан кунлар ўтди. Болакай рўмолчани эгаларига қайтармади. Қизғанди, қаттиқ қизғанди. Юзидаги тирноқ излари эса, аллақачон битиб кетди. Аммо Раъно ўша бўлган воқеани оқизмай-томизмай онасига етказган экан, қўшни хола уни кўрди дегунча, «Ҳа, куёв!» дейдиган бўлди... Кундан-кунга болакайнинг Раънодан ўч олгиси, рўмолчани кўрсатиб ҳавасини қўзғатгиси келар, афсус, бунинг иложи йўқ эди.

Бу орада қишлоқда бир гап тарқалди: Олим тракторчининг ўғли Мухтор билан Файзи ферманинг ўғли Сами маҳмадона Воронеж деган томонга ўқишга кетишаётган эмиш. Эртага жўнармишлар. Бу воқеа чиндан ҳам миш-мишга арзигулик эди. Чунки ҳалигача бирор кимса узоқ Россия тарафларга ўқишга бормаган, Қарши ёки Самарқандни ҳатлаб Тошкентдаги бирор ҳунар билим юртига илашиб қолганлар ҳам қишлоқ аҳли назарида «мусофир юртда — катта ўқишда» эди.

Эртаси эрталаб қишлоқ четига, мактаб ёнидаги сайхонликка кўп одам йиғилди. Булар йигитларни кузатиб чиққан хешлари ҳамда қўни-қўшнилар эди. Ҳар ким билганича маслаҳат бера бошлади:

— Доим бақамти юринглар!

— Ҳа, минг қилсаям мусофир юрт-да!

— Ўзларинг хизмат қилган жойлар экан-у, шундай бўлса ҳам...

Қорнини кўз-кўз қилгандек, пўмпайтириб, ўртада папирос тутатиб турган Хидир чўлоқ чўнтагини кавлаштириб, бир даста пул чиқарди-да, намоёишкорона жиянига узатди. Мухтор, «Йўқ, керакмас», деган бўлди-ю, сўнг бамайлихотир чўнтагига солиб қўйди. Хидир чўлоқ семиз, калта-калта бармоқларини букиб санаб, қироат билан гап бошлади:

— Раз, кетяпсанларми, доим ўзларингга маҳкам бўлинглар, бу — бир; босиб, каллани чалғитмай ўқинглар, бу — икки; қизлар билан ошу қаттиқ бўлиб тагин... Армия кўрган бўлсаларинг ҳам, каллаларинг ҳали хом, бу — уч.

Ҳамма жим, ҳамма унинг сўзларини эътибор билан тинглайди, у эса ҳар бир гапини рақам билан якунлайди. Обрўйи зўр, дўкончи-да, қишлоқнинг ярмиси ундан насияга мол олади.

Бир чеккада, тенгдошлари орасида турган болакай бетоқатланар, қўлидаги рўмолчани Мухторга қандай қилиб беришни ўйлар эди. Аммо йигитни ўраб олган жонли ҳалқадан ўтишнинг сира иложи йўқ. Утмоқчи бўлиб уриниб ҳам кўрди «Оёқ тагида ўралашма!» деб четга чиқариб қўйишди.

«Эҳ, одамлар бунча кўп гапиришади...»

Шу маҳал кўча бошида юк машинаси кўринди. Давра баттар жипслашди. Болакай теваракка жонсарак аланглади, кўзи мактаб дарвозаси ёнида хомуш турган Малика опасига тушди, ўша томон ошиқди. У ҳеч нарсани ўйламас, ҳозир ўйлайдиган вақт эмас эди.

— Малика опа, Малика опа! Ўзингиз обориб беринг! Мен... мен топиб олувдим, мана! Мана!..— Машина улар ёнидан гувиллаб ўтиб, одамлар ёнида тўхтади.— Тезроқ бўлсангиз-чи, кетиб қолади ҳозир! — Машина кўзгалди. Узатиб чиққанлар қўл силкиб қолишди.— Ана кетиб қолди! Сиз бўлса...

Машина оғир чайқалиб, муюлишда кўздан ғойиб бўлди. Унинг ортидан маъюс термилиб қолган қиз, қаршисида вижир-вижир қилаётган болакайни энди пайқади. «Бунга нима керак?»

— Сиз... манг энди! — Болакай йиғламоқдан бери бўлиб, рўмолчани зарда билан қизнинг кафтига суқди.

Рўмолчани кўрган қиз, ранги қув учиб, эсанкираб қолди. Бир неча дақиқа шу алфозда турди, сўнг, худди ҳозир болакай қочиб кетадигандай шаппа унинг елкасидан тутди.

— Тўйчи! Тўйчижон! Ққ... қаердан топдинг буни?!— дея билагидан тутиб, мактаб кутубхонасига бошлаб кирди. Нимқоронғи хонанинг ичи китобларга лиқ тўла эди. У ўртадаги столни айланиб ўтиб, рўмолчани тортмага тикди. Стол устида палапартиш қалашиб ётган китоблар орасидан қизғиш муқовали юққа китобча олиб, болакайнинг ёнига келди.

— Қарагин, эртақ китоб... расмлари кўп. Қани, буёққа ўтир-чи!

Болакай китобга алаҳсиди. Қиз унинг елкасидан қучиб, ярим эгилганча сўради:

— Тўйчижон, рўмолча тўғрисида ҳеч кимга айтмадингми?

Болакай бош чайқади.

— Бундан кейин ҳам ҳеч кимга айтмагин, хўпми?!

У яна бош ирғади, кейин қизга эркаланиб қаради.

— Малика опа, менга ҳам рўмолча тикиб беринг!

— Хўп-хўп, тикиб бераман! — деди қиз алланечук шошқалоқлиқ билан.

— Саригидан-а?!

— Ҳа-ҳа, саригидан.

— Қачон? — Болакайнинг кўзлари чақнади.

— Эртага оласан.

Болакай кутубхонага елдай кириб келганида Малика қўлида латта, китоблар чангини артмоқда эди.

— Тикиб бўлдингизми? — дея сўради ҳовлиқиб.

Малика майин кулимсираб, стол тортмасидан сариқ рўмолча олиб, унга узатди. Болакайнинг кўзлари чақнаб кетди... Кейин тўсатдан қовоғи солиниб, лаблари чўччайди:

— Ий-й, ёзуви йўқ-ку?

— Қанақа ёзув? — Қиз ажабланди.

— Кечаги рўмолчадагидек...

Бирдан Малика опасининг юзлари қизариб кетди. Енгил энтикиб, унга меҳр билан термилди. Рўмолчани қўлига олиб, четига қизил ипак билан «Т» ҳарфини чатиб берди.

— Энди «М» ҳарфини... — деди болакай узатилган рўмолчани олмай.

— Нима қиласан уни?

У тумшайиб ерга қаради.

— Ҳа, майли, сен айтганча бўлақолсин, — дея рози бўлди қиз ва «Т»нинг ёнига «М»ни чатиб берди.

Болакай кўчада ирғишлаб борарди, унинг энди ўз рўмолчаси бор... Водопровод ёнида турган қизалоқларга кўзи тушгач, қадамини секинлатди. Улар орасида Раъно ҳам бор эди. Болакай улар ёнига борди, чўчинқираб турган Раънога эътибор бермаган бўлиб, рўмолчани ёйиб, кўз-кўз қилди.

— Менинг рўмолчам бор!

Қизлар чуғурлашиб кетишди.

— Вой, бунча чиройли!

— Ким тикиб берди?

— Вуй-й, ёзуви ҳам бор экан!

Раъно жим, гоҳ ял-ял товланиб турган рўмолчага, гоҳ болакайга жавдирар, ич-ичидан ҳаваси келар эди. Болакай қизчага мағрур бир нигоҳ ташлаб, дарвоза томон юрди. Тўхтади, ортига ўгирилди, Раънога синчков, гинали назар ташлади: «Рўмолча тикиб бериш ўрнига, бетимни тимдалаб ўтирибсан!»

Уйга кириб онасига мақтанди. Бежирим рўмолча

онанинг ҳавасини қўзғатди. У рўмолчани авайлаб тугиб, болакайнинг қистови билан ойка тепасига ёйди. Назарида уй ичи ёришиб кетгандай бўлди.

Болакай томорқага ўтди. Думи билан пашша қўриб ётган бузоғининг бўйнидан қучиб, бош бармоғини тумшуғига нуқиб мақтанди:

— Энди бизнинг рўмолчамиз бор! Мана бундоқ!..

Бир ойдан ошдики, болакай ҳар куни кутубхонага қатнайди. Малика опаси унга эртақлар ўқиб беради. Дастлаб у «Уч оғайни ботирлар», «Зумрад ва Қиммат» эртақларидаги даҳшатли ва ҳаяжонли воқеалар билан танишди, бора-бора эртақлар ҳажми ва салмоғи кенгая бориб, дунёда қиз ўғирловчи девлар, хиёнаткор дўстлар, гуллаб-яшнаб турган ўлкаларни ўлик сукунатга маҳқум этгувчи ялмоғизлар борлигини билиб олди. Китобдаги эртақлар момоси сўзлаб берган эртақларга нисбатан даҳшатлироқ эди. Эртақ бошланиши билан юраги увишиб, ҳаяжонга тушади, кейин қувониб кетади, эртақ хайрли тугайди-да. Гоҳо қизга боқиб ўйлаб қолади: «Қора дев Малика опамни ўғирлаб кетса-я!.. Э, ўғирлаб ҳам кўрсин, Мухтор ака бошлаб таъзирини бериб қўяди!»

Аммо кечаги воқеа болакайни ғоятда ажаблантирди.

— Тўйчижон,— деди Малика опа қизариниб,— бир иш буюрсам, бажарасанми?! — Болакай «хўп» дегач, у узоқ чайналиб қолди, сўнг минг истиҳола билан мақсадга кўчди:— Мухтор акангнинг укаси бор-у, ким эди?.. Ҳа, Элдор! Бориб ўшандан, акангдан хат келяптими деб сўраб кел, майлими? Фақат ҳеч ким билмасин.

Болакай Элдор соқовни (иккаласи бир синфда ўқийди) кўча эшиги олдидан топди. У ёлғиз ҳаммомпиш ўйнаб ўтирган экан, унга қўшилиб, пича ўйнаган бўлди. Кейин, секин сўради:

— Элдор, акангдан хат келяптими?

— Ҳа, ушша келди,— деди Элдор бурнини шилқ тортиб.

— Учтами?

Элдор бош силкиб тасдиқлади.

Ўша заҳоти хабарни етказганида, Малика опаси хомуш тортиб қолди. Китобларни титкилаган бўлиб, кўз ёшларини сурди, сездирмай...

Бугун ҳам болакай бузоғи олдига бир челақ сув қўйди-да, онасининг кўзини шамғалат қилиб, кутуб-

хонага югурди. Қия очиқ турган эшикни дадил очиб, ичкарига йўналган жойида таққа тўхтаб қолди. Қиз бағрини столга босганча, елкалари титраб, йиғламоқда эди...Бир маҳал қаддини кўтарди, олдида ётган қандайдир мактубни қўлига олиб, бир сония унга тикилиб турди-да, сўнг майда-майда қилиб йиртиб ташлади. Туси кўрқинчли, нуқул қалтирайди. Болакай киришга чўчиди, ортига чекинди. Дили вайрон, ақли лол: «Нега хатни йиртиб ташлади?! Мухтор акадан хат келдимикан? Нега унда... йиғлади?!»

Тушдан сўнг яна кутубхонага борди: эшик қулф, ховлида қоровул чол гулларни суғориб юрарди.

— Ҳа, ўғлим, мактабингни соғиндингми? — деди чол унга кўзи тушиб. У индамади. Чол пуштага тупроқ торта туриб, гапида давом этди. — Кўп ичикаверма, ҳали ўқийвериб-ўқийвериб, ўқиш бадингга ҳам уради. Уйнаб қол, болам!

Болакай чурқ этмади, бошини қуйи солганча, бир-бир босиб кўчага чиқиб кетди: «Нега йиғлади экан-а!»

Кечга яқин қишлоққа Сами маҳмадона кириб келди. Ҳол-аҳвол сўраганларга: «Иккинчисидан йиқилдим», деди. Мухторни сўраганларга эса, қовоғини солиб, баралла сўкинди: «Ғирт номард экан! Уқишга эмас, ишлашга борган экан, аблаҳ! Ҳозир заводда ишляпти. Мен унга ишониб, сарсон бўлганим қолди!»

Болакай ҳайрон: «Нега йиғлади экан-а?!»

Болакай туш кўрди: қоп-қора булутлар уммонида Малика опа сузиб юрган эмиш. Чақин чақнаб, уни оғушига тортармиш. Малика опаси, устида ўша ҳарир кўйлак, уларнинг чангалидан қутулмоққа уринармиш. Бўлмабди, шунда у чинқириб, худди чақалоқ укасидай чинқириб, йиғлай бошлабди. Бирдан осмону фалакда Мухтор акаси пайдо бўлибди, қўлида ўткир шамшир. Малика опаси эса янада қаттиқ уввос тортиб йиғлармиш...

Болакай уйғонди, туши билан ўнги айқашиб-уйқашиб кетди: тонг сукунатини тилкалаб даҳшатли йиғи товушлари янграмоқда эди. Бирин-сирин акалари уйғонди, бир-бирига ҳанг-манг термилишади: «Нима гап?» Нариги супада онаси қўшни кампир Момохол момо билан бошини сарак-сарак қилиб суҳбатлашиб ўтирибди.

Бир пайт дарвозада отаси кўринди. Хотинлар чуғурчикдай ёцирилишди:

— Опкелишдимми?

— Нега ичибди?

Ота супа лабига оғир чўкди, уҳ тортди.

— Ҳомиласи бор экан.

Аёллар юзларини чангаллаб қолишди. Момохол момо қалқиб, супадан думалаб тушишига сал қолди.

— Вой, ўлмасам!

— Кимдан?!

— Худо билади! — деди жаҳл билан отаси. — Ҳозирча турли мишмишлар юрибди. Биров у дейди, биров бу...

Катталар шошиб чиқиб кетишди. Офтоб нури ёйилган ҳовлида ёлғиз қолган болакай каловланиб гоҳ уйга киради, гоҳ ташқарига чиқади. Қўшни ҳовлидан укасининг биғиллаб йиғлагани, Раънонинг алласи (онаси укасини унга ташлаб кетган шекилли) эшитилади. У ҳовлида меровсираб юрди-юрди-да, сўнг уйга кирди. Оёқлари тагига стул қўйиб, ойна тепасидан рўмолчани сидириб олди. Гарансиб томорқага ўтди. Бузоғи олдига бориб чўккалади. Кўзларидан тинмай ёш қуйилар эди...

— Малика опа ўлиб қолди, сирка ичиб ўл-и-иб қолди... — дея бузоғининг бўйнидан қучди.

Бузоқ ҳуркиб тисарилди...

Она уйга қайтиб келгач, болакайни уват четидан ҳушсиз топди. Унинг бош томонида бузоқ ямлаб ташлаган сариқ рўмолча ётарди.

ЧОРРАҲА

Кун бўйи кўкдан олов пуркаган қуёш кечга бориб уфққа бош қўйди, лаҳза ўтмай қип-қизариб пинакка кетди. Худди шуни кутиб тургандек қишлоққа пода кириб келди. Кўтарилган чанг булути қишлоқни тутди.

Кўлига тол хивич тутиб олган саккиз ёшлар чама-сидаги бошяланг, оёқ яланг, нимдош сариқ кўйлак, тиззаси ямоқ қора шим кийган ориқ, қорачагина бола бир шохи синиқ тарғил сигирни молхонага қамади-да, омонат эшикни зичлаб ёпди. Ўчоқ бошида куймаланаётган момосига ўгринча, бир қараб қўйди-ю, «шип» этиб ўзини кўчага урди.

— Мамадали, хо Мамадали?

Момоси чақирганда у кўчанинг бошига бориб қолган, оёқлари остида билқиллаётган илиқ тупроқдан хузур қилгандай дала йўли томон югуриб кетаётган эди.

Тўхтаб, орқасига ўгирилиб, қишлоқ тарафга разм солиб қўйди. Қишлоқ устида қалин чанг булути муаллақ турар, ҳовлилардан кўтарилаётган тутун чангга қўшилиб қорамтир парда ҳосил қилган эди. У яна чопқиллаб кетди. Ҳали-замон бўладиган тотли учрашувни эслаб, юраги бесабр тепар, назарида қадами унмаётгандек, шошилмаса отаси ўтиб кетиб қоладигандек туюларди.

Ҳансираганча, қорая бошлаган уфқ сари чўзилиб кетган тупроқ йўлга назар солиб, бирор қорани илғамагач, хотиржам тортди, йўл четидаги қуриган хаслар устига ўтирди. У кўзларини йўлдан олмасди. Шу дақиқа мана шу йўл билан боғлиқ бўлган даҳшатли, жудаям изтиробли хотиралар хаёлида жонланди. Чехраси бирдан сўлғинлашди. Худди катталардек ҳазин уҳ тортиб қўйди. Нигоҳини ёрилиб кетган қоп-қора оёқларига тикиб ўйга чўмди.

Олдинлари мана шу йўлдан ўтганда кўксининг чуқур-чуқур жойидан айрилиқ, жудолик аламини қўзғатувчи қандайдир хўрсиниқ отилиб чиқар, шу изтироб

кўзларидан ёш томчиларини оқизар, кейин бутун вужуди титраб, пиқиллаб узоқ йиғларди. Сўнг... сўнг йиғламайдиган бўлди... Барибир йўллар кесишган бу чорраҳа унинг хотирасида михланиб, уни ўртаб турадиган бўлиб қолди.

Момоси қанчалик алдамасин, аврамасин ўша вақтдаёқ онажониси ўлганини, худди шу йўлдан кўп одамлар унинг қизил мато ёпилган тобутини лапанглатиб олиб кетишганини, кейин ҳув узоқда кўринаётган қўш қайрағоч ёнидаги мозорга олиб бориб кўмишганини бола бутун қалби билан ҳис қилган эди. Момосининг ҳар гал уни юпатиб: «Онанг албатта қайтиб келади», деган гаплари ёлғонлигини ҳам биларди. Онаси ўлганда олти ёшда эди. Қўшни чол — Раҳмонқул бобо уни мозоргача боришга қўймаган, мана шу чорраҳада тутиб қолган бўлса-да, у онаси сўнгги йўлга кузатилганини болаларнинг ўзига бирданига шафқатли, меҳрибон бўлиб қолишганидан, уй тўридаги онаси ётган каттакон темир каравотнинг бўшаб қолганлигидан, момосининг тез-тез кўз ёши қилиб туришларидан сезган эди... Энг қайғулисиз отасининг қўшни қишлоқдан бир хотинга уйланиб кетганлигидан ҳам биларди.

Онасидан ҳеч қанақа эсдалик қолмаган, лекин унинг хотирасида онасининг эркалашлари, отасининг суюшлари, бир вақтлар гавжум бўлган ҳовлиларида ота-онаси қучоғида кечган ширин дамлари элас-элас қолган. Ушанда момосининг афти ҳозиргидек доимо қайғули юрмасди, сал нарсага кўз ёш тўкмасди.

Кўча бошида турадиган Сулув кампирнинг айтишига кўра, у шўрпешана, худо қўш қўллаб уриб қўйган етимча эмиш. Бекор гап. Кампирнинг ўзи ёмон. Шунинг учун ҳам ҳеч ким уни ёқтирмайди. Бўлмаса дуппа-дуруст исми бўла туриб, уни «етимча» деб атармиди. Боғидан битта олма олгани учун келиб, «Етимчангни тийиб қўй» деб момосини йиғлатиб кетармиди... Бошқа одамларнинг ҳаммаси яхши, айниқса, Раҳмонқул бобо яхши, ҳар бозор борганида унга бирор нарса олиб келади. Отаси-чи, ҳеч нарса олиб келмайди. Авваллари тез-тез келиб турарди. Кейин келмай қўйди... Момоси ҳам отасини ёмон кўради. Одамларнинг айтишича, отаси ҳозирги хотинидан жуда қўрқармиш, шунинг учун келмасмиш. Бу гап ёлғон. Унақа бўлса кеча отаси уни қучиб ўпмаган, қўлига пул бериб кетмаган бўларди... Илгарилари отасини кўришнинг иложи йўқ эди. У район марказида ишларди. Мана, яқиндан бери

қирдаги қўтонларга қанақадир каттакон бўлган эмиш. Эртан ҳам, кеч ҳам шу йўлдан ўтаркан. Шундсқ қишлоқлари ёнидан ўтиб, бирров уйга кириб ўтмагани...

У чўнтагидан бир сўмлик тангани чиқариб, кафтида тутиб, томоша қилди. Илиқ тангадан отасининг тафтини ҳис қилгандек бўлди. Кеча отаси чўнтагидан чиқариб берганда ҳам танга шунақа илиққина эди.

Атрофга қоронғилик туша бошлади. Қишлоқ тарафда бирин-кетин чироқлар милтиллади. Йўлни чангитиб қандайдир машина ўтди. Шундан сўнг яна сукунат чўкиб, кўп ўтмай, чигирткаларнинг чир-чири, қишлоқ биқинидаги кўл томондан келаётган қурбақаларнинг қуриллаши қоронғиликни янаям чуқурлаштиргандай бўлди, боланинг кўнглига қўрқув ҳиссини сола бошлади. «Наҳотки ўтиб кетган бўлса?» деб ўйлади у. Кўзларини катта-катта очганча қоронғилик қўйнига тикилди, қалбидаги умид олови ёниб-ўчиб турар, бутун борилиги билан отасини кутарди.

Ногаҳон қулоғига туёқ товушлари чалинди. Бола сергакланиб, сакраб ўрнидан турди. Кўп ўтмай бир эмас, икки отлиқнинг қораси кўринди.

Бола отасини дарров таниди. Шляпа кийгани отаси эди. Лекин анависи... ким бўлди экан? Бирдан унинг юраги шув этиб кетди. Ёнидагиси қорни катта, қовоғидан қор ёғиб юрадиган, юзи от гўштидек қип-қизил бу одам отасининг қайнатаси — ҳозирги хотинининг отаси эди. Бола уни яхши танир, ёмон кўрар эди. Ўтган ойда болалар билан қирдаги тарвуз пайкалига боришганида ҳаммаларини олдига солиб қувлаган, қўшни бола — Ботирни қамчи билан савалаган.

Лекин буларни эслаб ўтиришга боланинг вақти йўқ эди. Югуриб отлиқлар қаршисига чиқди.

— Ота! — деди энтикиб.

Отлар ҳуркиб кетди. Йўғон одам нимадир деб гўлдиради. Отаси уни таниб яқин келди. Қоронғи бўлсада, унинг мўйлови пириллаб кетганини, юзида ўнғайсизликка ўхшаш ғалати аломатлар пайдо бўлганини бола кўрди. У кутгандек отаси кечагидай отдан сакраб тушмади, қучиб эркаламади ҳам:

— Ҳа, Мамадали, бемаҳалда нима қилиб юрибсан? Бор уйга! — деди қандайдир бегона оҳангда.

Кейин отини ниқтаб, нарида кутиб турган қайнотаси томон юрди. Сал ўтмай иккаласи қоронғилик қўйнига сингиб кетишди...

Бола шўппайганча йўл ўртасида қолди. Ўзига кел-

ганда отликлар кўринмас, фақат отларнинг туёқ товушларигина қулоғига чалинарди.

— Ота! Отажон!!

Боланинг аламли чинқириғи тун қўйинини тилиб юборди. Еноқларига иссиқ ёш қуйилди. Юраги қаттиқ дукуллаб, улар кетган томонга бир неча қадам ташлади. Назарида ҳали-замон отаси от қўйиб келадигандай, уни бағрига босадигандай туюлди. Шу умид кўнглида бир липиллади-ю, зумда ўчди. Отаси қайтмади.

Боланинг кўз олдидан отасининг саросимали юзи, онасининг лапанглаган тобути, момосининг серажин, қайғули чехраси, сержанжал Сулув кампирнинг қув кўзлари, Раҳмонқул бобонинг мулойим нигоҳи ва ўртоқларининг дўстона чехралари бир-бир ўтиб, кейин ҳаммаси-ҳаммаси аралаш-қуралаш бўлиб кетди.

У қишлоқ томон югурар, ўпкаси шишиб, кўз ёшлари юзини ювар, энг яқин кишиларини турли йўлга узатган бу чорраҳадан тобора узоқлашиб борар эди.

ИГИТЛАР

Аҳмад ишдан қайтганида ётоқхона анча жонланган — кимдир майкачан душхона томон борар, кимдир чойгум тутганча йўлак охиридаги умумий ошхонага шошилар; вақтлироқ келганлар аллақачон бильярдхонани тўлдиришган эди. Кун бўйи пашша қўриб зериккан эшикбон кампир эса кирган-чиққанга гап қотиб, почтачи хотин ташлаб кетган газета-журналларни улашар, қисқаси, бу ерда ҳафтанинг ҳордиқ кунлари олдидан бўладиган ажиб бир дилхушлик ҳукмрон эди.

Аҳмад эшик қоровулидан газетани олиб, бешинчи қаватга кўтарилди, узун ва нимқоронғи йўлак бўйлаб, энг чеккадаги хонага борди, ичкарига кирди. Ҳамхоналари Темур билан Ҳамидулла стол атрофида овқатланиб ўтиришган экан. Дастурхонда буфетдан олиб чиқилган колбаса, тухум, қанд-қурсу бўлакланган нон кўриниб турарди. У эшикда пайдо бўлиши билан Темур оғзидаги луқмани шоша-пиша ютиб:

— Еф олиш эсимдан чиқибди-я, ўртоқ, — деди узрли оҳангда. — Бир ош қилмоқчи эдим-а!

Аҳмад ўзингни оқламай қўяқол, деган маънода қўл силкиди:

— Сен доимо ниманидир унутиб юрасан.

Аҳмаднинг ташаббуси билан хонада навбатчилик тартиби жорий қилинган бўлиб, ҳар куни бир киши хонани тозалар, бозор-ўчар қилар, овқат тайёрлар эди. Фақат Темиргина бу тартибга лоқайд — йўқ ердаги нарсаларни баҳона қилиб турар эди. Йигитлар бунга аллақачон кўникиб кетишган.

Аҳмад қўлини ювиб келиб ўтириши билан Темур унга чой қуйиб узатди-да, тезгина ўрнидан турди:

— Сизлар бемалол... мен борай, — деди.

— Йўл бўлсин? — деб ўсмоқчилади Ҳамидулла.

— Кинога тушмоқчи эдик...

— Янгиси биланми?

— Йў-ўқ, ўша — эскиси... — Темур шундай дея бе-

парво чой ҳўплаётган Аҳмаднинг келишган жуссасига бир муддат тикилиб турди-да, афсусли оҳангда деди: — Лекин биттаси бор. Яқинда ишда келган. Жа-а, кетворган ўзиям. Агар менда Аҳмаднинг фигураси бўлганидами.. Қизталок, бизга ўхшаганларни назар-писанд қилмайди.

— Э, суюлмай жўна! — деди Аҳмад жеркиб. Темур чиқиб кетгач, у Ҳамидуллага юзланди.— Сен нега ўтирибсан?

— Бизники қишлоғига кетган.— Ҳамидулла каравотига бориб чўзилди.— Тўй ҳақида уйингдагиларга шипшиб қўй, тагин совчиларни қайтариб ўтиришмасин, деб ўзим жўнатдим.

— Тўй? — Аҳмаднинг чехраси ёришди.— Қачон?!

— Бобой келсин, ҳал бўлади,— деди Ҳамидулла энтикиб.— Аммо, жўра, сенга кичкина илтимосим бор.

— Хўш-хўш?

— Бобой келгач, тўй ҳақида ўзинг гаплашсанг. Ахир мен, битта қиз бор, совчи қўйинг, даёлмайман-ку. Ўйлаб кўрсам, юз чидамас экан.

Аҳмад бажонидил рози бўлди:

— Бўпти, жўра, бу ёғини менга қўйиб бер.

— Местком билан гаплашдим,— деди Ҳамидулла ёстиққа суяниб.— Оилавий ётоқхонадан жой берадиган бўлишди. Квартирага навбатда туриб қўйганим фойда берди.

— Бира-тўла квартира беришса бўлмасмикан?

— Квартирани нима қиламан, бир йил турамизми, йўқми. Уқиш битгач, барибир қишлоққа кетамиз.

— Келин розими?

— О-о! — Ҳамидулла ҳаяжонланганча қўлига таяниб ўтирди.— У ҳозирданок хаёлан боғимиз адоғидаги сойдан сув ташиб юрибди, кекса қайнонасини етти қават кўрпачага ўтиргизиб қўйиб, хамир муштлаб, нон ёпяпти...

Йигитлар роҳатланиб кулишди.

Ҳамидулла жойидан турди, ўзига чой қуйди-да, яна бориб каравотига ўтирди. Утирган жойидан унга жиддий ва синовчан тикилди.

— Бир дугонаси бор, таништириб қўяйми? Аммо пушаймон қилмайсан.

Аҳмад индамади. Энсаси қотганини сездирмаслик учун кетма-кет чой ҳўплади.

У азал-азалдан қизлар билан «қўшмачи» орқали танишишдан ор қиларди. Айниқса, бир ой бурун

бўлиб ўтган воқеадан сўнг бу хил танишувлардан кўнгли озадиган бўлиб қолган эди.

Ўзининг бригадасида ишлайдиган Салима опа деган хотин узоқ бир қариндошининг қизини мақтайдиган одат чиқарди: «Аҳмаджон, сиз жуда яхши йигитсиз-эй,— деб гап бошларди.— Агар қизим бўлганида ҳеч ўйлаб ўтирмасдан сизни куёв қилардим. Бир қариндошимнинг ойдеккина қизи бор... Қизи тушмагур бирам ақлли-бирам ақлли, ҳуснига кўз теккудек... Шуни сизга кўрсатиш ниятим бор. Яхши-ёмонга тушмасин дейман-да, укажон. Кўнглим сезиб турибди, узукка кўздай бир-бирингга моссизлар».

Хотин очиққина, гаплари самимий эди. Аҳмад уни ҳурмат қиларди. Шунинг учун унинг гапларига кулибгина қўя қолган эди. Шўх йигитлар хотинни аврашга тушган эдилар: «Салима опа, ўша қизни менга таништириб қўйинг. Тўйимизда бошдан-оёқ сарпо кийгизаман». Хотин эса чинакамига қизганарди: «Йўқ, сен бўмайсан, қувлигинг бор. Фаришта эмиш. Вой ордона қолсин! Ўтган куни кўчада қўлтиқлаб бораётганинг ким эди! Тағин уялмайдиам. Қиз — Аҳмадники. Яхшини яхшига қўшиш савоб иш. Лекин бу қурмағурдан садо чиқмайди. Бир оғиз хўп деса қани!»

Йигит эмасми, охири Аҳмаднинг ўша номаълум қизга қизиқиши ортди. Бир куни беихтиёр «хўп» деб юборди. Салима опа эртаси куни оғзи қулоғида қайтди: «Бугун оқшом соат еттида анови кинотеатр олдига келадиган бўлди. Узоқдан кўрсатиб қўяман. Лекин тўйларингда, а?..»

Ишдан сўнг улар кинотеатр томон юришди. Салима опа йўлак четигаги ўриндиқлардан бирида ўтирган кўкиш кўйлакли қизни олисроқдан кўрсатиб, ўтиб кетди. Аҳмад юраги дукурлаб қиз томон юрди. Салима опа унинг турқи-тароватини обдан таърифлаган шекилли, у яқинлашиб улгурмасдан, қиз дик ўрнидан турди-да, оёқлари учига тикилиб туриб қолди — уялди.

— Салом,— деди Аҳмад яқин бориб.

— Яхшимисиз? — деди қиз майин оҳангда ва аввал кўз қирида, сўнг бошини кўтариб, рўй-рост қаради.

Қиз Салима опа таърифлаганча бор экан: қошлари камондай, кўзлари йирик-йирик, ўнг ёноғида сиёҳ сачрагандай кичкина хол, қомати нозикдан келган, хуллас, суқланса арзигули эди. Унинг рухсори Аҳмадга

танишдай туюлди, қаердадир кўрган. Лекин ҳарчанд уринса-да, эслаёлмади.

Улар узуқ-юлуқ сўзлашиб, худди олдиндан келишишгандек, кинотеатр биқинидаги касса томон юришди. Кассада одам кўп эди, жимгина навбатда туришди. Аҳмад гапни гапга улаш мақсадида сўз қидириб турганида, ғала-ғовур ичидан «Нази-и» деган овоз эшитилди. Қиз бир зум бесаранжомланди, ранги оқаринқиради, кейин: «Мен ҳозир», деганича сал нарида, нимқоронғи бурчақда тўдалашиб турган йигитлар томон жилпанглаб кетди. Жинси шим кийган йўғон йигит, юзида ошқора истеҳзо, боши билан Аҳмадга ишора қилиб, қиздан нимадир сўради. Қиз тезгина бир қараб қўйди-да, қийшанглаб бир нима деди. Унинг бу тахлит хатти-ҳаракатларидан жони чиқиб турган Аҳмад бирдан ҳушёр тортди. Кўз ўнгида бир лаҳза, атиги бир лаҳза ёмғирли оқшом намоён бўлдию у қизни таниди. Ёмғир шивалаб турган баҳор оқшомида қизни ётоқхона деразаларидан бирининг тагида кўрган эди. Деразадан ёруғ тушиб турар, қиз ҳозиргидек атрофга тезгина назар ташлаб келишган бир йигитнинг кўмагида дераза ошиб ичкарига кириб кетган эди...

Аҳмад бутун вужуди музлаб, секин сирғалиб четга чиқди-да, ётоқхонага йўл олди. Йўл бўйи сўқиниб, кетди. Эртаси Салима опа, нима бўлди, деб сўраганида, «Мен қариндошингизга ёқмадим», деб жавоб берди.

— Нега хаёлга чўмиб қолдинг? — деб сўради Ҳамидулла жиддий. — Иккимиз божалардек борди-келди қилиб юрардик-да.

Аҳмад индамай стол устини йиғиштира бошлади.

— Сен аввал бир кўр, кейин хурсанд бўласан.

Аҳмад, йўқ, дегандай оҳиста бош чайқади-да, сўнг жилмайди.

— Назаримда, энди кеч...

Ҳамидулла сергак тортди.

— Нима? Қачон?

— Анча бўлди,— деди Аҳмад сир бергиси келмагандай тайсаллаб.

— Ий, гапирсанг-чи, одамни ҳуноб қилмай! — Ҳамидулла уни елкасидан тутди. — Қани, гапир! Бўлмаса, нақ тилингни кесиб ташлайман. Оғайнилар ўртасида сир ётмаслиги керак.

Аҳмад секин юрагини оча бошлади.

У қизни институтда олдин ҳам бир-икки бор кўрган, лекин эътибор бермаган эди. Бир куни дарсдан чиқса,

қиз бекатда ёлғиз турибди, неон чироқларидан сутдек ёришган кўчада ўзга зоғ йўқ. Аҳмад қизга шунчаки бир қараб қўйиб, ўриндиққа бориб ўтирди. Автобусдан дарак йўқ.

Шу пайт бекат томон уч йигит яқинлаша бошлади. Улар ниманидир қизгин баҳслашиб келишарди. Вақт — бемаҳал, қиз улардан чўчиди шекилли, Аҳмадга бир-икки ҳадикли назар ташлаб, қунишиб олди. Қизнинг саросимага тушганини пайқаб, Аҳмад бошини кўтарди, бу сафар диққат билан уни кўздан кечирди: қиз у даражада соҳибжамол бўлмаса-да, нимаси биландир киши эътиборини ўзига тортарди. У қизнинг дид билан оройиш берилган қоп-қора сочларига, хаёлчан кўзларига, оппоқ кўйлаги сириб турган нозик қоматига кўз югуртириб чиқди-да, қўрқманг, сизни хафа қилдириб қўймайман, деган оҳангда:

— Бу... кечга қолибсиз? — деди.

— Озгина қўшимча дарс бўлувди, — деди қиз сал дадил тортиб.

— Сиз химия факультетида ўқийсиз-а?

Қиз бош ирғади.

Йигитлар бекатга етиб келишди. Аммо улар на Аҳмадга эътибор бердилар, на қизга, аллақандай математик ибораларни тилга олиб, пича тортишиб туришди-да, дуч келган таксини тўхтатишиб, жўнаб кетишди.

— Ўзимизнинг математиклар экан-ку, — деб кулди Аҳмад.

Қиз бекорга чўчиганидан хижолат тортиб, гўё бировни кутаётгандек, институт томонга ўгирилиб олди.

— Дугонангизни кутяпсизми? — деб сўради Аҳмад.

— Йўқ, улар аллақачон кетиб бўлишди, — деди қиз ва қўшиб қўйди: — Негадир автобусдан дарак йўқ.

— Кеп қолар.

Светафор кўзлари милтиллаб турган муюлишда автобус кўринди.

Бу — Юнусобод томонга борадиган автобус эди. Аҳмад қизни ёлғиз ташлаб кетгиси келмай, энди нима қилдик, деган маънода унга жонсарак қаради. Қиз эса, миннатдорона жилмайиб: «Хайр», деди-да, автобусга интилди.

— Э, сиз ҳам шу автобусгами? — Аҳмад ҳам қувониб, ҳам шошиб унга эргашди.

Автобус текилинч эди, лекин бир амаллаб чиқиб олишди. Бир бекат ўтгач, қиз одамлар орасидан сир-

ғалиб, ичкарига ўтиб кетди. Аҳмад эшик олдида туриб қолди.

Эртаси куни у қизни тасодифан институт буфетида учратиб қолди. Қиз эски танишлардай ҳол-аҳвол сўрашди. Аҳмад одоб юзасидан: «Йўлимиз бир экан, дарсдан сўнг бекатда кутиб тураман», деди. Қиз юмшоқлик билан эътироз билдирди: «Раҳмат, овора бўлманг». Қизнинг очиқлиги ва ширинсуханлиги Аҳмадга ёқиб қолди. У шу куни қандайдир ички хоҳишга бўйсуниб, қизни кутди. Аммо у вақтлироқ кетиб қолган шекилли, келмади. У ҳар оқшом институтга келган заҳоти беихтиёр қизни қидирадиган бўлди. Ва уни гоҳ буфетда, гоҳ зинапояда, гоҳ йўлакда учратиб қоларди. Қиз одатдагидек кулиб сўрашар, лекин...

Бир куни Аҳмад дарсдан атайин эртароқ чиқиб, бекатга бориб турди. Кўп ўтмай, дарс тугади, институтнинг нимқоронғи ҳовлисидан талабалар гурра оқиб чиқишди. Бекат гавжумлашди. Аҳмад чироғи липиллаб турган симёғоч панасига ўтиб турди. Бир оздан сўнг қиз икки дугонаси билан келди. Дугоналари кетиб, ўзи ёлғиз қолгач, Аҳмад кишиларни оралаб, аста қизга яқинлашди. Қиз: «Сизам шу ердамисиз?» дея чиройли табассум қилди... Бирга кетдилар. Қиз шундоқ йўл бўйидаги кўп қаватли уйлардан бирида турар экан, автобусдан тушгани ҳамоно тезгина хайрлашиб, жўнаб қолди. Аҳмад сумкасини қўлтиқлаб қолаверди. Кейин уч бекат йўл босиб ортига қайтди.

Шу тариқа, Аҳмад қизни тўрт-беш гал кузатиб қўйди. Ниҳоят, кеча қиз ҳар сафаргидек тезгина хайрлашиб қочмади. Йигитнинг: «Бирпас тулинг», деган ўтинчига бўйсунди. Хийла вақт гаплашиб турдилар... Аҳмад муҳаббат изҳор қилмаган бўлса-да, шунга яқинроқ гап қилди, эртага фалон жойда кутаман, деди. Қиз энтикиб рози бўлгандай бош ирғади.

— Ҳолбуки сенга ёқибдими,— деди Ҳамидулла дўстининг елкасидан силтаб,— демак, яхши қиз экан. Аҳмад жилмайди.

— Яхши бўлганда қандоқ! Битта табассумига бутун жаҳонингни бергинг келади! Лекин бошда... кейин бирдан ёқиб қолди. Юрсам ҳам, турсам ҳам ўйлайдиган бўлиб қолдим.

— Энди келини бир кўрсатсанг бўларди?

— Улгурасан ҳали.

— Дарвоқе, исми нимаиди? Исмини айтмадинг-ку.

Аҳмад кўзларини катта-катта очиб, ҳайрон бўлиб турди-да, хижолатомуз оҳангда:

— Билмайман,— деди.

— Ни-има? — Ҳамиддулланинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.— Э, одамни жинни қилма! Қанақасига...

— Улай агар, исмини билмайман,— деди Аҳмад.— У ҳам меникини билмайди. Буни қара, неча кун гаплашиб юрибмизу, лекин исмини сўрамабман. Қизик, шунақасиям бўлар экан-да, а?

— Девона! — дея кулди Ҳамидулла.

Аҳмад шимиға дазмол босди. Соқолини қиртишлаб обдан ўзига ора берди. Йўлга тушди. Димоғида қўшиқ, қалбида баҳор! Борлиқ кўзига тароватли кўринарди. Шунингдек, кўнглининг бир четида шубҳа ҳам йўқ эмас: «Келармикан? Келиши керак! Албатта келади! Келмаса-я. Йўқ, албатта келади!»

Йўлда автобусга ўзининг бригадасида ишлайдиган ёшгина жувон бола етаклаб чиқди. Бир қўлида зилдек сумка, хушрўй чехраси дардчил. Аҳмад ўрнидан туриб жой берди. Жувон омонатгина ўтириб, ўғилчасини тиззасига олди. Ва шундан сўнггина кулимсираб унга юзланди.

— Аҳмаджон, яхши юрибсизми?

— Раҳмат,— деди Аҳмад.— Ўзингиз яхшимисиз, Муҳаббат опа!

— Шукур.

— Бу... ишда кўринмай қолдингиз?

— Касал эдим,— деди жувон хаста товушда.— Энди каттамнинг мазаси йўқ... Жуда қийналиб кетдим.

Аҳмад нима деб далда беришини билмай, бошини сарак-сарак қилди:

— Чатоқ бўпти...

Жувон суҳбатга тоби йўқлигини очиқ билдириб, кўнглимга ҳеч нарса сиғмайди, деган қиёфада дераза томонга ўгирилиб олди. Қайсидир бекатга етганда: «Бригадирга айтиб қўйинг, келаси ҳафталарда чиқиб қоларман», деб тушиб қолди.

Аҳмад деразадан жувон оғир сумкасини базўр кўтариб бораётганини кўриб турди. Ана, у тўхтаб юкини иккинчи қўлига олди. Ранги ўчган... Бўлмади, сумкасини ерга қўйиб, нафасини ростлади. Ортда алаҳсиб қолган ўғилчасини жеркиб чақирди.

«Касал одам ўзини авайласа бўлармиди», деб ўйлади Аҳмад ва бирдан кўнглида хижолатга ўхшаш нимадир уйғониб, жувонга далда бериш қўлидан келмагандек, юкини уйига обориб бериш эсидан чиққанидан

хайрон бўлди. Сўнг... Автобус аллақачон бекатни тарк этган эди. У бўш ўринга шалвираб ўтириб қолди. Бошқа пайт бўлганида у ҳеч мулоҳаза қилиб ўтирмасдан, ҳатто автобусни тўхтатиб бўлса-да, кўмакка шошиларди, ҳозир эса учрашувга кечикишидан, қизнинг келиб кетиб қолишидан чўчиб сусткашлик қилганини алам билан хаёлидан кечирди. Бояги яхши кайфиятидан асар ҳам қолмади. Назарида, шу лаҳзада жувон юқдан қадди қийшайиб: «Сиз — эркаклар нақадар аблаҳсизлар», дея койиниб бораётгандек туюлди.

Аҳмад бу гапни жувондан илк бор, эндигина ишга келган кезлари эшитган. Ушанда уларнинг бригадаси йирик бир қурилишни сувоқдан чиқараётган эди. Аҳмад қоришма учун бўш челак қидириб юриб, бир хонада ғалати воқеанинг устидан чиқиб қолди. Қурилишга қум, шағал ташиб юрадиган Элдор деган шофёр йигит жувонни бурчакка қисиб, чўлп-чўлп ўпмоқда эди. Жувон бўғиқ инграб, нозик қўллари билан унинг елкаларига муштлар, аммо хирсдай йигитга бу зарбалар чивин чаққанча таъсир қилмас эди. Шарпани сезиб, Элдор жувонни қучоғидан бўшатди-да, анграйиб турган Аҳмадга ўқрайиб қаради. Кейин, ҳуштак чалганча, чиқиб кетди. Аҳмад, нима гап, деган маънода жувонга боқди. Жувон тескари ўгирилиб, у ёқ-бу ёғини тузатди-да, сўнг кескин қайрилиб унга қаҳр ва нафрат билан тикилди:

— Сиз — эркаклар нақадар аблаҳсизлар! Қўлимдан келганида ҳаммангизни оёқларингдан дарахтга осиб қўярдим! Наҳотки, бир оғиз «ҳой» дейишга қурбингиз етмади! Е сизларда аёл кишини оёқ ости қилдириб, томоша қилиб туриш одатми?!

— Бизда нима айб? — деди шу иш устига келиб қолган бригадир бепарво оҳангда. — Қучоқлатган ўзинг-ку, тагин бизга иддао қиласан. Андава билан солмайсанми бошига қарсиллатиб.

— Қанақасига, ахир ўзим... — Жувон лаблари титраб, бир зум қараб турди. Кейин оёқлари остида ётган андавани қўлига олиб, ишга тутинди. — Эҳ-ҳ, сизлар...

— Яхши бўлмади, — деди Аҳмад пастга тушгач, бригадирга. — Анави сурбетни бир таъсирини бериб қўйиш керакмиди. Аёл кишини хафа қилдириб...

— Миянг бўлса, бунақа ишларга асло аралашма, — деб гапини бўлди бригадир. — Ким билади, балки ўйнашидир. Йўлига шундай қилаётгандир.

— Ўзим кўрдим, зўрлаб...

— Начора, эрсиз хотинга ит ҳам тегади, бит ҳам.
— Э, эри йўқми?
— Ҳа, эри биттасининг қош-кўзига учиб... буни
икки боласи билан ташлаб кетган.

— Шундай денг.— Аҳмад бригадирга синчков тик-
қилди.— Унинг ёмон аёллигига аминмисиз?

Бригадир бош чайқади:

— Йўқ.

— Унда нега ўзингизни панага оласиз?

— Мен аёлларнинг кафилини олганим йўқ,— дея
зарда қилди бригадир.— Биров қучадими, биров ўпа-
дими — менга нима алоқаси бор? Иш керак менга, иш.
Бошқаси билан ишим йўқ.

— Аблахсиз!

Бригадир бир зум безрайиб турди-да тап-тап юриб,
пастга тушиб кетди.

Орадан икки кун ўтиб Элдор яна жувон атрофида
ўралашиб қолди. Аҳмад қўшни хонада ишлаётган эди,
қаттиқ-қуруқ гап-сўзни эшитиб, секин жувон ишлаёт-
ган хонага мўралади: жувон ҳавоза устида турганча,
қўлидаги андавани таҳдидли силкиб, «Яхшиликча
кет, бўлмаса, андава билан нақ бошингга... Силкитма
деяпман! Элдор, сени нима жин урди? Билиб қўй,
бугуноқ устингдан шикоят қиламан...» дер, овозида
ҳам ғазаб, ҳам илтижо оҳанглари бор эди. Элдор,
лабида сигарета, унга ҳирс билан тикилганча, ҳаво-
зани қимирлатиб-қимирлатиб: «Пастга тушгин, гап
бор, еб қўймайман, қўрқма», дер эди.

Аҳмад умри бино бўлиб бу қадар сурбетликни кўр-
маган эди. У эшикдан туриб наъра тортди:

— Эй! Қани, йўқол бу ердан!

Элдор аввал анқайди, сўнг кишини ғашига тегади-
ган бир тарзда нописанд кулимсиради. Бундан Аҳмад-
нинг баттар қони қайнади.

— Нима, кармисан, кет деяпман! Бошқа бу ерда қо-
рангни кўрмайин!

Элдор юзидаги ифодани ўзгартирмай, жувонга юз-
ланди:

— Ҳм, тушунарли, бу ёқда бошқаси бор экан-да...
Билмабмиз, узр.

Аҳмаднинг бардоши тугади, бир сакраб Элдорнинг
қаршисида пайдо бўлди, жаҳд билан икки елкасидан ту-
тиб, зарб билан оёғига тешиб юборди. У эшик олдига бориб
тушди... Гусир-гусирни эшитиб, бирпасда бошқалар йи-
ғилди. Иккита йигит Элдорни пастга олиб тушиб кетди...

Холи қолишгач, улар бир-бирларига қараёлмай, хийла вақт жим туриб қолишди. Ниҳоят, Аҳмад тилга кирди:

— Кечиринг, ўзимни тутолмай қолдим... Умуман, нега у ҳадеб сизга тегিশаверади?

— Турқи қурсин! — деди жувон унга миннатдор тикилиб. — Эрсиз хотиннинг ҳаммаси анақа деб ўйлайди-да. Яхши қилдингиз.

Жувон бу гапни шундай бир оҳангда айтдики, Аҳмаднинг юраги эзилиб кетди. Боя Элдорни обдан калтакламагани учун ич-ичидан ачинди. Кейин ўртадаги ноқулай вазиятни юмшатиш мақсадида ҳазиллашган бўлди.

— Ушани деб ҳаммамизнинг оёғимиздан осмоқчи экансиз-да.

Жувон жилмайди.

— Кечиринг, укажон. Баъзан одам... Қўйинг, эслатманг.

Аҳмад жувондан кўз узолмай қолди. Аёл чин маънода гўзал эди, айниқса жилмайганда. У ўзини тутолмай:

— Кўнглингизга келмасину, сиз чиндан ҳам гўзалсиз! — деб юборди.

Жувон бирдан маъюс тортиб қолди.

— У ҳам доим шундай дерди. Кейин...

— Ким, Элдорми?

— Йў-ўқ, хўжайинимни айтаман. Кейин ёмонга чиқиб қолдик. Эс-ҳушимни йиғиб олгунимча бўлмай ташлаб кетди.

— Кетса кетибди, — деди Аҳмад кескин бир тарзда. — Ўйлаб юрасизми, шартга бошқасига чиқинг-қўйинг. Нима, эр зоти қуриб қоптими?

— Айтишга осон. — Жувон рўмолини тузатди. — Бошқа эркак билан... Ўзи асрасин. У аблаҳни ўзи тугул, бармоқларигача, тирноқларигача яхши кўраман... Ёшсиз, кўнгил ишини билмайсиз. Бир куни боши деворга урилиб қайтиб келар.

— Келмаса-чи?

— Келади! — деди жувон ишонч билан.

— Ҳай, айтганингиз келсин! — деб Аҳмад эшикка йўналди. Эшикка етган жойида ортига ўгирилди: — Муҳаббат опа, агар сизни яна бирортаси... хафа қилдириб қўймаймиз... Зиғирдек ёрдам керак бўлса, ҳеч тортинмай, шахсан менга мурожаат қилаверинг.

— Раҳмат, укажон! — Жувоннинг кўзларида ёш

айланди.— Илойим сизга йиғлаб-йиғлаб севадиган қизлар учрасин!

Аҳмад анқайди.

— Нима?

— Бутун вужуди билан яхши кўрадиган қизларнинг муҳаббатига етишинг деяпман!

Аҳмад кулди.

— Унақаси бормикан?

— Бор, бор.

— Яхши, учраб қолса қўлдан чиқармаймиз.

— Чиқарманг, укажон.

...Мана, ҳозир у ўша қизнинг истиқболига шошилмоқда. Ўшани деб жувоннинг лоақал қўлидаги юкини олиш хаёлига келмайди. Келганда эса, иккиланди, сустакашлик қилди. У жувонга ёрдам беролмаганидан эмас, сусткашлик қилганидан азобланмоқда эди. Демак...

«Хар қолда... аблаҳмиз», деб пичирлади у.

Ёнида газета ўқиб бораётган семиз йигит ажабланиб бир қаради.

Аҳмад учрашув белгиланган жойга боргач, тўғри келган ўриндиққа чўкиб, атрофга бефарқ назар ташлади. Яшил хиёбонда жуфт-жуфт ошиқ-маъшуқлар сайр қилиб юришар, қатор ўриндиқлар ҳам бўш эмас эди.

Шу дам хиёбон этагида қиз кўринди. Эғнида бежирим қоматини сириб турган ўша оппоқ кўйлак. Яшил буталар оралаб, оппоқ капалак мисоли келарди у. Аҳмад ўша заҳотиёқ жувонни ҳам, ўзининг «аблаҳ» лигини ҳам, атрофдагиларни ҳам умуман, бутун борлигини унутди. Қиз кўзига капалакдай нозик, капалакдай нафис кўриниб кетди. Қизга пешвоз юрди, аввал секин-аста, сўнг тез-тез... Ниҳоят, учрашдилар. Бир он сассиз-садосиз туриб қолдилар.

— Келмайсиз деб ўйлаган эдим,— деди Аҳмад энтикиб.

Қиз ҳам энтикканча ерга боқди.

— Мен эса...

Улар хиёбон бўйлаб юрдилар. Одатдагидек Аҳмад гапирди, қиз тинглади; қиз гапирди, Аҳмад тинглади... Улар бошлари оққан томонга кетиб борардилар.

Хиёбондан чиқаверишда мўъжаз гулзорга дуч келдилар. Аҳмад ўйлаб-нетиб турмай, шартта бир дона оқ атиргулни узиб олди. Бармоғига тикон санчилиб жони

оғриди. Қиз гулга қўшиб унинг қон сизиб турган қўлидан авайлаб тутди. Кўзларида чексиз меҳр балқиб турарди. Аҳмад бир қалқиб тушди. Қизни бағрига тортмоқчи, кўзларидан ўпмоқчи бўлди. Лекин ботинолмади.

— Мен сизни гулга кўмиб ташлайман! — деб шивирлади. Кейин ичида: «Гулдай авайлаганим бўлсин! Токи танамда жоним бор экан, кўзларингга гард қўндирмайман! Биргина табассуминг юрагимга қутқу солиб, қанчалик азоблаганини билсанг эди! Мана шу жилмайишингни асраганим бўлсин!» деди. Тилига эса бошқа гап кўчди: — Гулни яхши кўраман, айниқса, ҳиди анқиб турганини.

Қиз майин табассум қилди.

— Гулни ким яхши кўрмайди.

— Яхши кўрмайдиганлар ҳам бор,— деди Аҳмад яна ўша жувонни эслаб.— Яхши кўриб, кейин ташлаб кетадиганларга нима дейсиз?!

Қиз ҳеч нарсага тушунмади чоғи, йигитга меҳр билан боқиб тураверди. Аҳмад яна битта гул узмоқчи эди, лекин у қўймади.

Улар бир-бир одимлаб, катта кўчага чиқдилар ва одамлар оқимига қўшилиб кетдилар...

Аҳмад ётоқхонага қайтганида, Ҳамидулла курс ишини тугатиб, Темурнинг ишқий саргузаштларини лоқайд тинглаб ўтирар эди. Аҳмад эшикдан киргани ҳаммоно, Темур «хўш-хўш» лаб, ёнига югуриб борди. Аммо, Аҳмад уни кераксиз бир буюмдай четга суриб, дераза қаршисига ўтди. Ортидан Темур пичинг отди:

— Ҳа, овинг бароридан келмадимми? Яширмай гапирар...

Аҳмад унинг гапига эътибор бермади. Деразадан чироқлар оламига хаёлчан боқиб тураверди. Олисда унинг бригадаси меҳнат қиладиган баланд бино қорайиб турарди, бино биқинида кўкка бўй чўзган кран тепасида ҳам чироқлар милтиллар эди...

Шу тобда бу улкан шаҳарнинг қайсидир бир бурчида ўзи каби муҳаббатга ташна бир қалб ҳам бедор эканини теран ҳис этмоқда эди.

Ортидан Темур хира пашшадай гингилларди:

— Упай десам, ҳеч қўймайди, шунда шартга бағримга босдиму...

ЕМҒИРЛИ ОҚШОМ

Учинчи қаватдаги ойнаванд айвончадан ташқарига термулиб турган Шухратнинг кўзлари қувончдан яшнаб кетди: «Ойим!» деди ирғишлаб. Аммо тезда яна хомуш тортиб қолди: узоқдан ойисига жуда ўхшаб кетган ўрта бўйли, қотма аёл йўлкадан қўшни бинога бурилиб кетди.

...У ўткинчиларни кузатиб зерикди. Ичкарига кирди. Оқшом ҳавоси булутли, уй ичи қоронғи эди. Шухрат оёқлари тагига ўриндиқ қўйиб, чироқни ёқди. Ўткир нурдан кўзлари қамашиб, бирпас тек туриб қолди, сўнгра пастга сакраб тушди, бурчакдаги стол тагида ётган қўнғир айиқча томон юрди. Бошқа ўйинчоқларидан кўра у кўпроқ айиқчани ёқтирар, уни бир ҳафта бурун, беш ёшга тўлиши муносабати билан стаси совға қилган эди. Шухрат айиқчани қўлига олиб, қўшни хонага ўтди. Бу хона ота-онасининг иш кабинети — икки бурчакда икки ёзув столи, ҳар бири устида биттадан яшил қалпоқли лампа, шифтга қадар кўтарилган жавон китобларга лик тўла.

Шухрат хонага кирди-да, азбаройи зериккан кезларида ўйнайдиган эрмагига тутинди.

— Сен ойим бўласан,— деди бағридаги айиқчани онасининг юмшоқ стулига ўрнаштириб ва ўзи отасининг стулига жойлашди.— Мен адам.— У жимжимадор нақш солинган мис қаламдондан йўғон бир қалам олди-да, отаси каби жиддий киёфага кирган бўлиб, ўзича оппоқ қоғоз юзига алланималарни чизгилади. Бирпасдан сўнг қоғоздан бош кўтариб, айиқча томон юзланди.— Мавжу-у, битта чой қуйиб юбой. Унинг тили чучук — «р»ни айтолмасди.

Шундан кейин айиқча ижро этиши лозим бўлган ролни ўзи бажаришга киришди: бошда столга мук тушди — гўё берилиб ишламоқда, сўнгра секин бошини кўтарди-да, чап кафтини иягига тақаб, зардали оҳангда деди: «Ҳозий». У тезда ўз ролига ўтди: «Ҳозийнинг нимаси, қимийласанг-чи!» Шу ерда у онасининг жавоб гапини эсига туширолмай, бир зум сукутга толди. Ниҳоят, эслади. Гапиришдан аввал қўлидаги қалам-

ни жаҳл ва иддао билан стол устига улоқтирди: «Одамни ҳеч ишлагани қўймайсиз-а, Ғайат ака, бунча ичийиз той». Бу гапдан сўнг, Шухрат ошхонага йўналиши, чойнак-пиёлани шиқирлатиб, чой дамлаб кирган бўлиши керак эди. Шу тариқа, ўйин ҳали анчагина давом этарди. У бу «сахна»ни «тўрт девор» ичида сиқилганидан, зерикканидан ўйнарди. Негаки, сукунатда баъзан ўз овозинг бир суҳбатдош ўрнини босади. Шунинг учун бўлса керак, ёлғиз одам кўпинча қўшиқ хиргойи қилади. Бунда ашула эмас, ўз овозинг муҳим.

У энди ошхонага чиқмоқчи бўлиб турган ҳам эдики, шу дам ҳарир парда тутилган дераза бирдан ёришиб, момақалди роқ гулдиради. Шухрат бир чўчиб тушди-да ўйинни ҳам унутиб, айвончага югурди.

Ташқарида жала қуярди. Уч-тўрт бола ҳавасга соябон тутиб ҳовлида кўлмак кечиб юрар, ўн-ўн тўрт ёшлар ҳамаси бир қиз, туфлиси қўлида, ялангбош, ялангоёқ, юзини илиқ ёмғирга тутганча завқ-шавқ оғушида йўлак бўйлаб, у ёқ-бу ёқ бориб келарди. Қизнинг ҳолатига Шухратнинг завқи келди.

— Эй-й! — деб қичқирди қўлини тўлғаб.

Қиз ялт этиб тепага қаради. Бироқ шавқини бузгиси келмади шекилли, ортиқча эътибор бериб ўтирмади. Худди шу пайт қаршидаги бино деразаларининг биридан аёл кишининг овози эшитилди:

— Роҳила, бу нимаси? Тавба, бу қизни жин урганми! Қани, уйга кир! Шамоллаб қоласан.

Қиз ноилож эшик томон юрди.

Қиз уйига кириб кетгач, Шухратнинг кўнглида ҳовлига тушиб, анови болалардай кўлмак кечиб ўйнаш истаги туғилди. Эшик тарафга юрди. Эшикка етган жойида отасининг одатдаги гапи эсига тушиб, шаштидан қайтди, ўнг думбаси жизиллаб ачишгандай бўлди. Утган сафар уйни очиқ қолдириб кўчага чиқиб кетгани учун отаси ингичка қайиш билан «кўз қўрқитар» қилиб савалаган эди. У кийим илгичда осигли энсиз қайишга адоватли қараб қўйди.

«Шухратбек, уйдан чиқмай ўтир!» — деб тайинларди отаси ҳар куни ишга отланаётиб.— Бўлмаса, қаттиқ хафалашиб қоламиз».

«Эшикни Зухра ҳолангдан бошқага оча кўрма!» деб қўшимча қиларди онаси.

Улар шу кетишганча ярим оқшом қайтишади. Онаси кела солиб қозон-товоққа уннайди. Отаси диван-

га чўзилиб, бир оз телевизор кўрган бўлади-да, сўнг ўз хонасига қамалиб олади.

Шухрат кун бўйи уйда ёлғиз ўтириб зериккан, улар келиши билан кўнгли шодланиб, тўполон қилишга тушади. Лекин отаси шовқинни ёқтирмайди, хонасидан туриб қичқиради: «Шухрат, шўхлик қилма!» У онасининг ёнига боради, онаси оёқ остида ўралашганларни жини севмайди: «Бор, мультик кўр», деб ошхонадан чиқариб юборади. Кечки таом эса, унинг учун янада зерикарли бир тарзда ўтади. Ота-онаси нукул ўз ишлари юзасидан гаплашадилар, тортишадилар. Баъзан эса ким ёки кимларнидир гўрига обдан ғишт қалайдилар. Бу борада отаси «илгор» — икки куннинг бирида Аҳмад Носирович деган одамни янгани-янган. Аҳмад Носирович отасининг илмий раҳбари — кулча юзли, лўмбиллаган киши. Беш кун бурун туғилган кунига келиб, беш минути кам фан кандидати, деб отасини роса мақтаган. Ўшанда отаси ишшайиб қуллуқ қилиб ўтирган, у кетгач, қуруқ, мўлтонни, дея чангитиб сўккан, онаси маъқуллаб турган эди.

Катталарнинг бу мураккаб дунёси аллақачон Шухратнинг жонига теккан. У барча болалар қатори эътиборни истар, эркаланишни хоҳларди. Кеча катталарнинг диққатини тортиш мақсадида у атайин дастурхонга бир қошиқ шўрва тўкиб юборди. Ва шундагина унинг мавжудлиги ота-онасининг эсига тушди.

— Нима қип қўйдинг! — деди онаси дастурхонга ичи ачиб. — Кечагина ювган эдим-а.

Отасининг қовоғи уйилди.

— Назаримда, овқат егиси йўқ. Бор, ухла!

— Ейман, — деди у мингирлаб ва шошиб овқат ея бошлади.

Сал ўтмай, тагин уни яна унутдилар.

— Аслида аспирантурада сиртдан ўқимаслик керак экан, — дея гапини давом эттирди отаси. — Нима бўлсаям кундузгида... шундагина кўзлаган мақсадинга тезроқ етасан. Собирга ҳам шундай дедим.

— Ўзингиз-ку, шуни танлаган, — деди онаси.

— Бу қадар чўзилишини қайдан билибман. — Отаси қошиқда шўрва ҳўплади. — Баҳодирнинг гапига учиб...

— Унинг орқаси борлигини билардингиз. — Онаси бўшаган косасини нари суриб қўйди. — Сиз нимангизга ишондингиз? Ўрта ерда мен ҳам сарсон...

— Э, энди биз айбдор бўлиб қолдикми? — отаси унга жиддий тикилди. — Сиртқида ўқигин демаганман шекилли.

— Демагансиз-а, — деди онаси гиналаб. — «Болали хотинга кундузгида бало борми», деган ўзлари эмасмиди?

— Шунақа де? — Отаси қаттиқ тикилди. — Шу гапни айтган одам, ҳолингни бил-да, тинчгина дарсингни бериб юравер, дейиши мумкинмиди?!

— Ҳа. — Онаси паст тушди. — Лекин энди кеч...

— Ташвишланма, йўлингга тўғаноқ бўлиш ниятим йўқ, — деди отаси ғамхўрлик билан. — Бу ёғи оз қолди, бир ҳаракат қилсак... Энди ортга қайтиш йўқ.

Шухрат бир нафас тинч ўтирди-да, сўнг оёқларини ликиллашиб уларнинг ғашига тега бошлади. Ниҳоят, отанинг бардоши тугади.

— Обориб ётқиз бунингни! — деди жаҳл билан.

Онаси уни алдаб-сулдаб жойига ётқизди. Аммо у тинчий қолмади: «Эйтак айтиб бейинг?» деб хархаша қилишга тушди. Она шўрлик эртак айтиб кўрмаган, шундай бўлса-да, алланималарни бичиб-тўқиди. Лекин қовушиқсиз гап болага ёқмади: «Бу қизиқ эмаскан, бувимнинг эйтагини айтиб бейинг», деди. Онанинг жаҳли чиқди: «Ухла! Агар унинг чиқса, адангга айтиб бераман».

Қани энди уйқуси кела қолса!

Гоҳида у ярим тунда қисталиб уйғониб кетарди. Қоронғида каловланиб, ими-жимиди ишини битиради-да, ёруғ тушиб турган қия очиқ эшикдан ичкарига мўралайди: катталар ўз столларида ишлаб ўтирган бўлади, ҳар иккисининг ҳам чеҳрасида чарчоқ ва асабийлик. Боланинг уларга раҳми келади. Жавондаги китоблар кўзига ёмон кўриниб кетади! Бир маҳал отаси қаддини ростлайди ва бутун суяқларини қисирлатиб, узоқ керишади, олдида турган чойнақдан пиёлага чой сирқитиб ичади, нафси қонмайди: «Мавжу, битта чой қўйиб юбор», дейди. Аммо онаси тезда тура қолмайди, пича ади-бади айтишади-да, шундан сўнг бўш чойнақни қўлига олиб, эшик томон юради. Шухрат қочиб қолади, баъзан эса улгуролмайди. Шунда онаси қўрқиб кетади: «Вой, нима қип турибсан бу ерда, пойлоқчига ўхшаб?» Ичкаридан отасининг ҳорғин овози эшитилади: «Шухратми? Ухламасдан нима қип юрибди? Шухрат, қани, бориб жойингга ёт! Ҳозир

нақ қулоғингни... Мавжу, менга қайишни опке, бу болани бир саваламаса бўлмайдиганга ўхшайди».

Бу дўқдан кейин бола чинакамга ўксийди: «Бақийишгани-бақийишган...» Бориб жойига ётади, ёнига келган онасига иддао қилади: «Мен ҳечам аспилант (аспирант демоқчи) бўлмайман, Явшан амаки бўламан». Онаси кулиб юзи-кўзидан ўпади. У аразлаб тескари ўгирилиб олади. Уйқуга кетаётиб тагин ғудради: «...Явшан амаки бўламан».

Равшан амаки ён қўшни. Қайсидир бир ташкилотнинг каттакон автобусини ҳайдайди. Шухрат унинг ўртанча ўғли — Асад билан ўртоқ. Равшан амаки жуда болажон одам. Ўзиям кўп қилиқлари болаларникига ўхшайди. Масалан, болаларига ўйинчоқ машина сотиб олса, олдин ўзи обдан ўйнайди-да, сўнг уларга беради. Кейин футболни яхши кўради: телевизорда футбол бошланиши билан беихтиёр дивандан гилам устига сирғалиб тушади-да, чордона қуриб ўтириб олади ва ўйин давомида бақириб-чақирганча, телевизор томон силжиб бораверади, ўйин якунигача телевизорга бетма-бет туриб қолади. Айтаверса, унинг қилиқлари кўп. Ҳовлидаги болалар уни жуда яхши кўрадилар. Чунки у баъзи кунлари болаларни автобусга ўтқазиб, кўча айлантириб келади.

Шухрат бирор ёмон қилиқ қилиб қўйса, отаси Равшан амакининг турмушига ҳаваси келгандай, гапни шундан бошлайди: «Маза-маза шуларга маза, хоҳласа, соатлаб телевизор кўради, хоҳласа бошқа нарса... Муҳими, бизга ўхшаб бировнинг қош-қовоғига қараб яшамайди... Ўзи хон — кўланкаси майдон.» Онаси тинчитишга уринади, аммо отаси тинчий қолмайди — қўлларини чалиштирганча, бир нуқтага тикилиб «фикр» қилишда давом этади: «Менимча, зиёли эр-хотиндан бири, гапнинг очиғи, эр фан йўлида заҳмат чекмоғи, хотини эса у «жафокаш»ни қўллаб-қувватлаб турмоғи лозим». Онаси чуқур уҳ тартади. Отаси эса, гапираверади, тинмай гапираверади, бундай кезларда уни тўхтатиш қийин, у оналик бурчи ҳақида узоқ вайсайди. Охири онасининг сабри тугайди, қошларини чимиради: «Шунақа денг? Бир замонлар, «Мавжу, фан эшиги ҳар иккимиз учун ҳам ланг очиқ, бу даргоҳга қўлтиқлашиб кирмоғимиз жоиз», деган киши ўзлари эмасмиди?» Отаси ниҳоят асосий мавзуга қайтади: «У пайтда қўлтиғингда манови хулиган йўқ эди-да...»

У вақтда — бир яшарлигидан — Шухрат бувисининг кучоғида эди. Шаҳар четидаги кенг ҳовлининг, катта оиланинг эркатоғи эди. Ҳамма уни севарди, у ҳаммани яхши кўрарди. Амакилари қувноқ эди, аммалари меҳрибон. Кейинчалик амакилари уйланиб, уларнинг ҳам жажжи ўғил-қизлари пайдо бўлгач, у сал назардан четда қолди. Лекин бувиси, тўнғич невараси эмасми, уни жонидан ортиқ суярди. У ёз оқшомлари ҳовлидаги сўрида, бувисининг кучоғида эркакланиб ётаркан, кўкдаги тўлин ойга тикилиб, юзинчи, балки минг биринчи марта сўрарди: «Буви, оймоманинг юзи нега унақа?» Бувиси ҳам ойга боқиб, унга ёд бўлиб кетган ривоятни юзинчи, балки минг биринчи марта қайта ҳикоя қиларди: «Кун билан Оймома опа-сингил бўлган экан. Оймома жуда ақлли экан, кун эса шартаки, жуда ҳасадчи экан. У Оймоманинг чиройлилигини кўролмас экан. Бир куни ораларидан гап қочиб, кун Оймоманинг юзини шартта тирнаб опти. Оймома, вой бетгинанг қурсин, деб ярасига пахта ёпиштириб қўйибди». Бола ойнинг юзидаги доғларни диққат билан кузатиб, яна савол берди: «Буви, Оймоманинг бети қачон тузалади?» «Бир кун келиб тузалиб қолар». «Кейин нима бўлади?» «Кейин кечалари янаям ойдин бўлади». «Вий-й, кейин одамлай қандай қилиб ухлайди?» «Бошига кўрпани тортиб ухлайверади». «Буви, эйтак айтиб бейинг?» «Қайсинисини?» «Ҳалиги-чи... тошга қочиб кийган қизлай бой-ку...» «Ерилтошми?» Эртаси айтганда, бувисининг овози товланиб, сирли тус олади. Шухрат бувисининг кучоғига баттар сингиб, гоҳ ҳаяжонланиб, гоҳ эти жунжикиб эртаси тинглайди. Тинглаб туриб, бирдан сўраб қолади: «Буви, «қалам қош» дегани нима?» «Қалам қошми? — дейди бувиси ўйланқираб. — Рисолат аммангни қошини кўрганмисан? Ана ўшани «қалам қош» дейди». Эртаси у атайин Рисолат аммасининг қошларига қарайди ва унинг гўзал эканини пайқайди. Умуман, бувисининг эртакларида тасвир этилган сифатларни у аммаларида, амакиларида кўради. Кўрибгина қолмай, баъзан билагонлик ҳам қилади: «Амма, сизнинг қошингиз қалам қош!» Аммаси негадир лоладай қизаринади. Бу нарса болага жуда ёқади.

Отаси билан онаси бувисининг эртакларидаги қаҳрамонларга сира ўхшамайди. Улар аллақандай тажанг, дилтанг, доимо нимадандир норози юрадиган кишилар. Уларни тушуниб бўлмайди.

Уч ой бурун сирпанчиқ учаман деб, Шухрат ўнг қўлини синдириб олди-ю, унинг қишлоқдаги завқли турмуши ниҳоясига етди. Онаси бувиси билан жанжаллашиб, тўғрироғи, уни бекордан бекорга хафа қилиб, болани шаҳарга олиб келди. Мана энди у «уй қамоғи» да ёлғиз қолиб азоб чекмоқда.

«У бизга халақит бераётгани йўқ», дейди онаси гезариб. Отасининг ранги ўчади: «Халақит бермаётган эмиш. Ахир, шу туфайли қўни-кўшнилар билан санманга бормаяпмизми? Кеча биттасининг деразасини синдирди, бугун бировнинг мушугини чуқурга ташлабди, эртага, ким билади, яна нима ҳунар кўрсатаркин». Онаси йиғламсирайди: «Нима қил дейсиз?» «Қишлоққа юбориш керак, тамом-вассалом». Онаси ари чаққандай бир сапчиб тушади: «Ҳа-а, яна бирор...» «Ҳеч гап бўлмайди».

Улар шу тарзда узоқ тортишадилар.

Баъзан учовлашиб кўча сайрига чиқадилар. Бундай пайтда ота-онаси тамомила бошқа одамларга айланадилар — юзларида нур, кўзларида меҳр, худди куни кеча уйланишган келин-куёвлардай бир-бирларига жуда меҳрибон муносабатда бўладилар. Шухрат бешолти қадам олдинда қурут шимганча шўх-шодон одимлайди.. Кейин яна ўша чексиз-чегарасиз меҳнат, яна ўша диққинафаслик; Шухрат эса шодон кечган кезларини тушдагидек хотирлаб юради.

Шухрат уйда ёлғиз зерикади, айниқса, ўртоғи Асад бетобланиб касалхонага тушиб қолгандан буён нима қиларини билмай гаранг. Зухра хола, онаси тайинлаган, иссиқ-совуғидан хабардор бўлиб турса-да, барибир Асаднинг ўрнини босолмайди-да. У шу кунларда Зухра холадан ҳам хафа. Негаки, Зухра хола ҳар куни, ўртоғининг олдига олиб бораман, деб ваъда беради-ю, доим алдайди. Мана, бугун ҳам индамасдан кетиб қопти.

У яна айвончага қайтиб, ғира-шира қоронғиликда ҳавасга соябон тутиб кўлмак кечиб юрган болаларни, қўлида нима бўлса, ўшани бошига тутиб ёмғирдан қочиб бораётган ўткинчиларни кузатиб турганида, эшик қўнғироғи жиринглагандай бўлди. Шухрат югуриб бориб эшикни очди. Юзига муздек шабада урилди. Қоронғи йўлак бўм-бўш. Юқори қаватда эшик очилиб-ёпилди. У янглишганини англади. Эшикка суяниб турди, сўнг бориб, қўшни эшикни итариб

кўрди. Эшик берк, демак, Зухра хола Асаднинг ёнидан қайтмабди.

Шу дам ташқаридан машина товуши эшитилди. Шухрат: «Явшан амаки!» деганча пастга отилди. Йўлак оғзида юк машинаси орқа ўгириб турар, иккинчи қаватда турувчи бадқовоқ, семиз амаки каттагина қоп орқалаб, зина томон келарди.

— Наритур! — деди у оғир юк остида пишиллаб.

Шухрат уни четлаб ўтиб, ҳовлига чиқди. Атрофга аланглаб, таниш автобусни қидирди. Автобус кўринмади. Бу орада юк машинаси ўрнидан қўзғалиб, катта йўл сари гуриллаб жўнади.

Шухрат уйга қайтиб киргиси келмай, кўлмак кечиб юрган болалар ёнига борди. Улардан бири оёғини силтаб сув сачратди. У ранжиб четга чиқди, узоқдан ота-онаси келаётган экан, сув сепган болани бошлаб сўкди-да, соябон тутиб келишаётган эркак ва аёл томон югурди. Аммо улар бошқа бўлиб чиқди. Шухрат нима қиларини билолмай, туриб қолди, ортига қайтай деса, сўкиш эшитган бола йўлини пойлаб турибди, олдинга юрай деса... У пича ўйлашиб турдида, ота-онасига қарши келиш умидида, катта йўл сари юрди. «Нега санқиб юрибсан?» дейишса, баҳона тайёр: «Фалон бола қувлади», дейди.

Катта йўлга чиқиши билан кўз ўнгида ранг-баранг олам намоён бўлди: кўча сутдек ёришган, баланд-баланд бино пештоқларида турли рангдаги ёзувлар чиройли жилваланади, ҳўл асфальтни шитирлатиб машиналар қувлашади, йўлакда одамлар оқими зич... Шухрат алаҳсиди ва кўп ўтмай, бу оқим уни ўзи билан номаълум томонга олиб кетди.

Шухрат юриб-юриб, икки қаватли ойнаванд магазин қаршисидан чиқди. Қалин ойналар ортидан бежирим кийинган, келишган-келишган амакилар, опалар ўзига тикилиб туришганини кўриб, ҳам ўнғайсизланиб, ҳам қизиксиниб, секин-аста уларга яқинлашди. Улар кийинтирилган каттакон «қўғирчоқ»лар эди. Шухрат қийқириб кулиб юборди: «Мен одам деб ўйлабман!» Шу аснода биров ортидан қаттиқ гикилиб турганини ҳис қилди. Кескин қайрилиб қаради; ёшгина милиционер йигит жиддий кузатиб турган экан.

— Бу ерда нима қип турибсан? — деб сўради у.

Шухратнинг ранги оқарди. Буни кўриб милиционер жилмайди — болани чўчитиш мумкин эмас. Шухрат ҳам кулди.

— Адашиб қолдингми? — деди милиционер хийла юмшоқ оҳангда.

— Йўқ, — деди у бош чайқаб.

— Ивиб кетибсан-ку. — Милиционер меҳрибонлик билан бошини силади. — Уйингдагилар ташвиш тортиб ўтиргандир, бор уйингга!

Шундагина у адашиб қолганини англади ва тева-ракка бесаранжом аланглади.

— Ана, айтмадимми, — деди милиционер ачиниб.

Шухрат ночор ерга қаради.

— Уйларинг қатта, обориб қўяман.

У йиғламсираб елка қисди...

Ёмғир деярли тинган. Улар яёв милицияхонага боришарди. Шухрат кўнгли жойига тушиб, бидир-бидир қилганча, милиционер йигитга савол ёғдирар, у эса, шопилмай, бафуржа жавоб берарди.

Аслида у бугун жуда бахтиёр эди, икки соат бурун ўғил кўрган бўлиб, хизматда бўлгани учун, қувончини ким билан ўртоқлашишни билмай турган эди, беихтиёр мақтаниб юборди.

— Биласанми, мен бугун ўғил кўрдим.

— Ўғил?

— Ҳа, ўғил, уч килою саккиз юз грамм...

— Оти нима?

— Отими? — Милиционер ўйланиб қолди. — Оти йўқ ҳали.

Шухрат қийқириб кулиб юборди.

— Э, оти йўқ бола ҳам бўладими?

— Сани отинг нима?

— Шухрат.

— Чиройли исм, — деди милиционер мулоҳазакор оҳангда. — Манам Шухрат қўйсаммикин. Сан нима дейсан?

— Йўқ, Асад қўйинг.

— Нега?

— Асад менинг ўртоғим-да.

Милиционер кулди.

— Асад бўлса, Асад-да!

Шухрат тийганиб, тўпиғигача кўлмакка тушиб кетди. Туфлиси сувга тўлди — ғалч-ғулч... Милиционер йигит шартта уни елкасига кўтариб олди. Шухрат унинг бошидан фуражкасини олиб, бошига кийди.

— Мен милицияней!

Иккиси ҳам ўзида йўқ бахтиёр эди. Сийрак томчи-лаб турган ёмғир уларга жуда хуш ёқарди.

ИШҚИБОЗЛАР

Телевизорда футбол бўлиш-бўлмаслигини Самад отасининг хатти-ҳаракатига қараб билади: агар отаси кечки таомдан сўнг ярмини каттакон чизма столи эгаллаган чоғроққина хонасига кириб кетса, демак, футбол йўқ — бемалол мультик кўриш мумкин. Агар телевизор қаршисидаги юмшоқ креслога ястаниб ўтириб олса... Тамом.

Бугун ҳам отаси ишдан қайтиб, тезгина овқатланди-да, бориб креслога чўкди. Онаси у яхши кўрадиган бежирим чинни чойнакда чой дамлаб келди. Отасининг ҳаракатларини жонсарак кузатиб турган Самад ҳар сафаргидек, йиғлагудек бўлиб, афтини буриштиради. Онасидан, бирпас ҳовлида ўйнаб келай, деб сўради. Онаси унинг хархаша қилмаганидан қувониб, дарҳол рози бўла қолди.

Самад шошганича ташқарига отилди.

Баҳор оқшоми. Қарама-қарши тушган кўп қаватли икки ғиштин бино ўртасидаги майдон — ҳовли болалар билан гавжум; кимдир эскирган арғимчоқда учади; кимдир турли рангга бўялган нарвончалар атрофида ўралашади; яна кимдир қумхандақда, қўлида елим куракча, ёмғир шиббалаб кетган қумни зўр бериб кавлайди. Икки бола нарвонлар ёнидаги ёғочдан чиройли қилиб ясалган «космик ракета» ичида алланималар билан машғул. Қора кўз, жажжи бир болакай эса сал нарида тумшугини чўзиб турган туя ўркаклари орасига жойлашиб олиб, нари-бери чайқалади, ҳушт-ҳуштлайди — гўё сарбон, узоқ манзилга йўл тутган. Ким нимани хоҳласа, ўша билан банд.

Самад ҳовлига тушганида, ланг очиқ айвон деразаларидан футбол шовқини тошиб чиқмоқда эди.

У бир муддат атрофга аланглаб турди-да, кейин ракета ёнига борди ва тешиқдан ичкарига мўралаб сўради:

— Рустам, Бахти, мультик кўрасиларми?

Болалар бажонидил рози бўлишди.

Улар олдинма-кейин чопқиллашиб, қаршидаги йўлакка киришди-да, иккинчи қаватга кўтарилишди, қора дермантин қопланган эшик ёнида тўхташди.

Самад оёқлари учида чўзилиб, эшик ёнидаги қўнғироқ тугмасини босди. Хиёл ўтмай, эшик оҳиста очилиб, остонада оппоқ соқоли чиройли кузалган, барваста чол пайдо бўлди. Болаларнинг саломига очик чехра билан алик олиб, эшикдан четланди.

— Келинлар, болаларим!

Кенг ва шинаяк хона тўрида рангли телевизор ишлаб турибди. Экранда бошдан-оёқ оппоқ кийинган сут соғувчи қиз ийманибгина телемухбирга интервью бермоқда...

Болалар девор тагидаги диванга қатор тизилишиб ўтирдилар. Чол телевизорни бошқа каналга ўтказиб, уларнинг ёнидан жой олди.

Экранда Антарктида музлиги — улкан кема муз бағрини тилкалаб олға интилади... Бу манзара болаларга унча қизиқ эмас. Самад бетоқат сўрайди:

— Бобо, мульттик қачон бошланади?

Чол ёнидаги кўзойнагини пайпаслаб топди-да девордаги соатга қаради:

— Ҳали пича бор.

Ниҳоят, болалар кутган вақт келди. Эртакчи хотин чиройли жилмайиб, ён-атрофини қуршаган «жониворлар» билан суҳбатини яқунлагач, мультфильм бошланди.

Экранда эртак: икки чумоли ойга учмоқ ниятида яшил япроқдан космик ракета ясамоққа киришдилар.

Хонада жимлик ҳукмрон — чолнинг ҳам, болаларнинг ҳам бутун диққати экранда. Чумолилар урина-сурина, ниҳоят, ракетани ясаб бўлдилар. Яшил ракета ўт пуркаб кўкка интилди.

Болалар, самога гўё ўзлари учаётгандек, ғалати тирчиллаб қолишди. Чол ҳам экранга маҳлиё термулган.

Чол оқшомлари ёлғиз — кампири касалхонада — жуда зерикади. Ўғли ва келини маълум муддатга чет элга командировкага кетишган. Шу дамгача у фақат концертларни кўрарди. Самад билан танишиб қолди-ю, мультфильмларни ҳам томоша қиладиган бўлди.

...Уша куни Самад отасидан аразлаб, ҳовлидаги ўриндикда ўтирган эди. Азбаройи хафа бўлганидан, ёнига келиб ўтирган чолни ҳам пайқамади.

— Нега хафасан, болам? — деб сўраб қолди чол.

У шундай юмшоқ оҳангда сўрадики, Самад кўнгли ўксиб турган эмасми, бирдан ёрила қолди.

— Адамлар сўкдилар.

— Нега сўкди?

— Телевизор талашдик...

— Телевизор талашдик? — Чол ҳайрон бўлди.

— Ҳа, телевизор, — Самад лабини чўччайтирди. — Адам футбол кўрганлари кўрган, мени эса, мультим кўргим келади.

— Ҳа, шундай демайсанми? — деди чол кулиб. — Агар мультим кўргинг келаётган бўлса, юр бизни-кига!

Самад чолга ишонқирмай қаради.

— Юр, юрақол, — дея қистади чол. — Бизникида кўрасан.

Самад бирдан севиниб кетди.

— Уртоқларимни ҳам чақирсам майлими?!

— Чақира қол.

Самад чопқиллаб Рустамларникига чиқди. Уйда ҳеч ким йўқ экан. Икки қават юқорига кўтарилиб, Бахтиёрларнинг эшигини қоқди. Эшик шарақ-шуруқ очилиб, аввал футбол шовқини, сўнг Бахтиёрнинг онаси — юм-юмалоқ хотин чиқди.

— Нима керак? — деди у нимадир чайнаб.

Самад бу аёлдан ҳайиқарди, ботинмайроқ:

— Бахти уйдами? — деди.

— Ҳа, нима эди?

— Мультим кўрмоқчи эдик.

— Футбол бўляпти-ку?

— Биз анов... бизларникида... кўрмоқчи эдик.

— Ҳим-м, — дея хотин бирпас ўйланиб турди, сўнг ичкарига кириб кетди.

Сал ўтмай эшикдан Бахтиёр чиқди. Хафарок, кўзлари қизарган.

— Сени ҳам уришдиларми? — деди Самад меҳрибонлик билан.

— Бурчакка турғизиб қўйишди, — деб жавоб берди.

Чол уларни уйига бошлаб чиқди. Уша куни улар маза қилиб мультим кўрдилар. Кейин чол тайинлади: «Мультим кўргиларинг келса, тортинмай келаверинглар».

Шу-шу, болалар футбол кунлари чолникига чиқади-ган бўлдилар.

Чумолилларнинг ойга сафари антиқа бўлди. Улар ой сатҳида шунақанги ғаройиб саргузаштларни бошларидан кечирдиларки, беихтиёр болаларнинг ойга учгиси келиб кетди.

Болалар чолга раҳмат айтиб, ҳовлига тушдилар. Ҳовлида ўша-ўша ҳол: кимдир қум кавлар, ким арғимчоқ учар, кимдир эса...

Капалак.....	5
Қуёши ботмайдиган юрт.....	10
Зангори кўл.....	18
Товатош	26
Рўмолча.....	40
Чорраҳа.....	52
Иигитлар.....	56
Емғирли оқшом.....	68
Ишқибозлар.....	77

Урта ёшдаги мактаб болалари учун

НОРМУРОД НАРКОВИЛОВ

ГОЛУБОЕ ОЗЕРО

Рассказы

Редактор **Н. ҚИЛИЧЕВ**

Рассом **А. ВАСИХАНОВ**

Расмлар редактори **М. КАРПУЗАС**

Техн. редактор **Н. СЕЙДУАЛИЕВА**

Корректор **С. ТОҲИРОВА**

ИБ №0015

Теришга берилди 27. 05. 86. Босишга рухсат этилди. 21. 11. 86. Р — 02222. Формати 84×108¹/₃₂. Босмақона қоғози №. 2. Мактаб гарнитураси. Юқори босма. Шартли босма л. 4.2. Шартли кр.— отгиск. 4, 62. Нашр л 4,1. Тиражи. 45000. Зак. 1917. Ваҳоси 15 т. Шартнома. 39—86. «Юлдузча» нашриёти. 700129. Тошкент. Навоий кўчаси 30.

Ўзбекистон ССР нашриёт, полиграфия ва китобсанвдоси ишлари давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош қорқонаси. Тошкент — 700129. Навоий кўчаси 30